

TRƯỜNG SA HỒ TỈNH

BÀI CA CHĂNG  
TAM TAM

KLEI KHAN Y DARSAN

NHÀ XUẤT BẢN  
VĂN HÓA DÂN TỘC



## **Table of Contents**

[Sử thi chàng Dạm Sơn](#)

[Tóm tắt cốt chuyện :](#)

[I](#)

[II](#)

[III](#)

[IV](#)

[V](#)

[VI](#)

[VII](#)

[\[1\]](#)

[\[2\]](#)

[\[3\]](#)

[\[4\]](#)

[\[5\]](#)

[\[6\]](#)

[\[7\]](#)

[\[8\]](#)

[\[9\]](#)

[\[10\]](#)

[\[11\]](#)

[\[12\]](#)

[\[13\]](#)

[\[14\]](#)

[\[15\]](#)

[\[16\]](#)

## **Sử thi chàng Dam San**

Chia sẻ ebook : <http://downloadsach.com/>

Follow us on Facebook : <https://www.facebook.com/caphebuoitoi>

### **Tóm tắt cốt chuyện :**

*Theo tục cuê nuê của Êđê, khi bà của H'Nhĩ, H'Bhí chết, hai nàng phải nối dây với chồng bà là ông Y Kla ( cậu của Dam San) . Khi cậu chết, Dam San phải thay cậu nối sợi dây hôn nhân với H'Nhĩ, H'Bhí ( Họ bằng tuổi nhau) .Câu chuyện bắt đầu từ lúc H'Nhĩ nhờ các anh sang hỏi Dam San về làm chồng theo luật tục.*

*Không bằng lòng, Dam San tìm nhiều cách chống đối, nhưng không thoát khỏi luật lệ. Chàng phải từ bỏ người yêu về làm chồng hai người đẹp, nên chán, thường bỏ đi chơi hoặc đưa tôi tớ đi săn bắt xa. Các tù trưởng Qua & Sắt thấy H'Nhĩ xinh đẹp nên lừa bắt cóc nàng. Dam san đánh nhau & cướp lại được vợ. Không thỏa mãn , chàng tìm đường đến hỏi nữ Thần Mặt trời về làm vợ, nhưng bị từ chối và chết trong đầm lầy. Hôn Dam San nhập vào chị gái, làm nàng có thai. Đứa bé sinh ra đặt tên là Dam San mới thôi khóc. Được vài tuổi, H'Nhĩ lại cho các anh sang hỏi chồng. Không trái được luật tục & sợ mất của cải, Dam San nhỏ lại phải cuê nuê cùng H'Nhĩ, H'Bhí.*

*( LN đã phóng tác một góc câu chuyện tình của Dam San trong truyện ngắn Hoa Plang. Có thể tìm đọc trong chủ đề Truyện ngắn H'Linh Niê)*

## I

**H'Nhĩ** : Ô Y Đhing ơi ! Ô Y Ling ơi ! Ô Y Đhang ơi ! Ô Y Lang ơi ! Ở ngoài cổng làng có xử chém kẻ lạ nào đâu! Ô Y Suh ơi ! Y Sah ơi ! vào đây nào !

**Y Đhing** : Ô em, có việc gì mà em gọi, có việc gì mà em kêu chúng tôi đây hả em?

**H'Nhĩ** : Tôi gọi anh em chẳng vì công này, cũng không vì việc nọ. Danh vang đến thân, tiếng lừng khắp núi, nghe đông tây đâu đâu cũng nói H'Nhĩ, H'Bhĩ như gốc nhiều cành, như cây nhiều nhánh, anh em lắm, họ hàng nhiều . Thế mà sao đến nay chúng tôi vẫn thui thủi một mình, chính ỉnh ra đó như cây put ải<sup>[1]</sup>, tám chồng còn chưa có để mà dùng ?

**Y Đhing** : Ô em ! vậy thì lòng em đã ưng ai, bụng em đã thương ai, ai là người em đã để ý?

**H'Nhĩ** : Nào tôi biết ai ! Anh em cứ ưng đâu là chúng tôi sẽ thuận đấy, anh em cứ thương ai là chúng tôi sẽ thương theo người ấy. Chúng tôi nào dám trái lời anh em?

**Y Đhing** : Vậy thì Y Kuất, Y Muất, người anh mặc giáp sắt, người em mặc giáp lưới, hai dững trượng cuộn chạc ngựa chạc trâu tốt, em có ưng, có thương không?

**H'Nhĩ** : Tôi thì tôi không thương, không ưng những người ấy đâu anh ạ. Tuy họ là những tù trưởng ching lắm, la nhiều .

**Y Đhing** : Vậy thì em ưng ai, thương ai mà người anh mặc giáp sắt, người em mặc giáp lưới em lại không ưng, không thương?

**H'Nhĩ** : Tôi thì tôi còn biết ưng ai, thương ai khác nữa? Chồng tôi, bà chúng ta đã tìm giùm, ông chúng ta đã kiếm giúp . Khi bà H'Bia Klu chúng ta qua đời , tôi là người được họ hàng đem chắp nối với ông Mtao Kla của chúng ta, làm nuê<sup>[2]</sup> dành sẵn cho ông. Khi giết trâu làm lễ cầu phúc, ông bế tôi trên đùi, còn Dam San thì cõng trên lưng, ông bảo tôi rằng “ Nay ông đã đầu bạc mắt mờ, như điều thuốc đã tàn, không mong gì rồi đây ông còn lấy cháu ông được nữa. Khi nương đã cần, rẫy đã cỗi , cây đã đổ, gỗ đã mục, ông đã già mà hai cháu đã lớn khôn, thì hai cháu phải lấy nhau. Nếu Dam San lấy vợ làng đông, xóm tây, Dam San sẽ trở thành đứa giữ ngựa, tháo ching, xiềng voi cho H'Nhĩ. Chỉ lấy H'Nhĩ, Dam San mới trở thành một tù trưởng giàu có, ching lắm, char nhiều. Còn với tôi thì ông đã dặn “ Nếu tôi lấy chồng làng đông xóm tây , tôi sẽ trở thành con nô lệ nuôi lợn, nhốt gà cho Dam San. Chỉ lấy Dam San tôi mới trở nên một tù trưởng giàu có ching lắm, char<sup>[3]</sup> nhiều. Vì bà tôi đã dạy phải, ông tôi đã bảo đúng, các anh hãy đi hỏi Dam San xem phải chăng chàng còn thuận lấy tôi hay đã bỏ ?

**Y Đhing** : Thế thì làm gì đây em? Để rước được một người thuận về làm chồng em, để đón được một người ưng về làm chồng em, căng bò nào bó được mà thui bò? Căng trâu nào bó được mà thui

trâu? Giò lợn thiên, lợn sồi nào bói được mà đốt lợn thiên, lợn sồi? Vì vậy chúng ta hãy làm lễ cầu thần, cáo tổ tiên, cúng linh hồn các tù trưởng xưa cũ rượu một ché *tuk*, gà trống một con.

**H'Nhĩ** : Ó các con ! hãy đi lấy rượu cột lên !

Tôi tớ : Lấy rượu nào thưa bà ?

**H'Nhĩ** : Lấy rượu ché gấn trong hầm, lấy rượu ché ghê trên lẫm, những ché rượu ông bà để lại từ xưa.

Tôi tớ : Đánh ching nào thưa bà ?

**H'Nhĩ**: Hãy đánh những ching có tiếng âm vang. Những ching có tiếng đồng tiếng bạc, đánh nhẹ cũng vang vọng khắp núi non. Hễ đánh lên là ở dưới rung lên các cây xà măng, là ở trên rung lên các cây xà ngang. Là khi vượn quên đu cây, ma quỷ quên làm hại người , sóc chuột quên đào hang, rắn hổ, rắn mai đều chui lên nằm dài trên mặt đất, là hoẵng đứng ngẩn, thỏ ngòi ngợ, hươu nai đứng sững sờ. Tất cả đều mãi vui với tiếng ching của H'Nhĩ, H'Bhĩ, chẳng còn màng nhòai đầu ra ăn cỏ.

*Lễ xong, Y Đhing, Y Ling, Y lang, Y Suh, Y Sah ra đi. Người cưỡi ngựa đực lưng sóc xia, người cưỡi ngựa cái lưng sóc kênh. Ngựa kiêu hết sức là nhanh. Người cưỡi đầu không động, mình không lay, tay cầm âu đồng nước không sánh, leo núi chỉ một sai , xuống thác chỉ một nhảy, thoáng đã đến nơi, thoát đã đến chốn.*

*Họ phóng tầm mắt ngắm làng Dam San. Nơi dựng làng trông như cái mai rùa, rẫy giăng khắp núi, trâu bò lúc nhúc như mối, như kiến. Đường đi bên phải rộng một vớ giáo, đường đi bên trái rộng một vớ xagac. Dấu chân ngựa, chân voi như bện thừng. Nó lệ trai ngực đung ngực. Nó lệ gái vú đung vú. Cảnh làng chàng Dam San trông thật là vui, là đẹp. Dấu chân ngựa như chân rết, dấu chân voi như tròn cối giã gạo, nôi bung, nôi bẫy như ốc sên rùng, nhà dài cả một hơi ching, sàn sân rộng cả một hơi chim bay. Trên cột phơi chỉ thì nào là chim bhí chuyền, nào chim nhồng đậu, nào là các tà vải sọc rằn đủ màu pháp phối bay.*

*Y Đhing, Y Ling đi cột ngựa. Ngựa cột rồi, hai chân chồm lên. Họ leo hết cầu thang. Hai lần họ giậm chân trên sàn sân, hai lần sàn sân làm như vỗ cánh, bẫy vì cột nhà đung đưa sang đông, đung đưa sang tây. Họ gác xagac lên xà dọc, dựng giáo ở góc nhà, rồi đến ngòi ở ghé đánh ching, khép nép như cái môi sáp, khúm núm như con cúi bông, trông thật là dễ thương, dễ mến.*

*Cho đến lúc này H'Áng, H'Lĩ chị và em gái của Dam San vẫn ghé nhìn ra gian khách qua lỗ phen. H'Lĩ rủ chị H'Áng :*

**H'Lĩ** : Chị ơi, ta ra gian khách đi! ( nói với tôi tớ): Ó các con, ai mang chiếu thì mang chiếu ra, ai mang chăn thì mang chăn ra, ai mang gối thì mang gối ra, ai mang trầu thì mang trầu ra! Hãy để thuốc xất trong khay hoa. Hãy để trầu têm trong âu đồng chạm!

*Chị em H' Áng ra đến gian khách*

**H'Li** : Ô anh em ! có chuyện gì mà ching treo đàn bếp, bậc quyền quý giàu sang lại đến nhà con chó này? Bồng dung anh em hạ cố đến nhà chúng tôi vậy?

**Y Đhing** : Ấy, xin người chị em đừng vội rấp rùng, ngăn lối. Từ nay trở đi hai nhà chúng ta đi lại làm thân, cùng nhau mau mua bán bán. Bên làng này làng ta. Bên kia cũng làng ta. Hai bãi thả trâu bò sẽ liền làm một.

*Một chiếu trắng trải dưới. Một chiếu hoa trải trên làm chỗ ngồi cho khách tù trưởng nhà giàu.*

*Rồi lột sột ở nhà ngoài, loạt soạt ở nhà trong, H'Li rảo bước đi vào nơi Dam San ở, mở cửa buồng hai ngăn, hai lớp vách, hai lớp đệm của chàng.*

*Lúc này Dam San đang nằm trên võng, tóc thả xuống một chiếc ching to.*

**H'Li** : Ô anh ! Ô anh! Anh ra gian khách. Cả nhà đang đầy khách, gian khách đang đầy người Chăm. Những người cầm đầu đang xúm xít ngồi giữa nhà.

**Dam San** : Không, không em ơi. Anh không ra đâu! Em cứ đi giết gà đem rượu ra mời họ.

**H'Li** : Lấy rượu ché nào anh ?

**Dam San** : Lấy hũ Kđa mới ủ được năm đêm ấy.

*H'Li trở lại nhà khách, đốt một con gà mái ấp, giết một gà mái đẻ, giã gạo trắng như hoa êpang, sáng như ánh mặt trời, bắc nồi lên nấu cơm. Vừa ráo một bãi nước miếng, vừa đập một bà trầu com đã chín tới. Nàng nhắc com xuống đặt trên sà, rồi đem ra nào mâm chân thau chạm trở vành, toàn những thứ chỉ dùng để dọn cơm cho khách quý là tù trưởng nhà giàu.*

**H'Li** : Thưa anh em, mời anh em lại xoi cơm.

*Y Đhing, Y Ling ngồi vào mâm cơm.*

**H' Âng** : Mời anh em ăn cho ! Cơm chúng tôi hôi mùi mốc, nước chúng tôi tanh mùi bùn, gà chúng tôi gà điều tha, người dọn cơm mời anh em là những mù đàn bà què quặt, ăn mặc xộc xệch, trông như những con két điều tha, như những con vẹt điều mỡ. Mời anh em ăn cho .

*Y Đhing, Y Ling ăn qua loa một miếng, một lát đã ngồi nghỉ.*

**H' Âng** : Ô anh em ! Sao cơm chúng tôi anh em chỉ ăn một nhúm, thức ăn chúng tôi anh em chỉ ăn vừa một nhón ngón tay. Thật không bỏ công chúng tôi bung dọn, anh em ạ.

**Y Đhing** : Đến nhà chị, chúng tôi ăn chừng ấy. Ở nhà chúng tôi, một quả dưa hấu chúng tôi ăn ba đời, một quả dưa gang chúng tôi ăn ba năm đấy, chị ạ.

**H' Âng** : Ô các con, ơ các con, đi lấy rượu !

Tôi tớ : lấy ché nào , thưa bà?

**H' Âng** : Lấy ché *jũ*, ché *jăn*, những ché có tám tai, phải năm đòn khiêng, ba người theo đỡ ấy.

*Tôi tớ đi lấy cuốc, cuốc phạm phạm. Đã bắt đầu nghe có tiếng ché làu bàu.*

**Tôi tớ** : Ô các bà, ơ các bà ! Xin các bà đừng có làu bàu! Bà nào ngọt thì xin chìm xuống. bà nào chua thì mời đứng lên! Chúng tôi đưa các bà lên không phải để làm việc gì xấu xa, chỉ để rkhảo đãi bà con nhà người ta đó thôi.

*Thế rồi họ móc ché lên bằng ngón tay, ghé vai khiêng các ché rượu lên nhà. Rượu đã lên đến trên nhà .*

**H' Âng** : Ai cột rượu thì cột đi. Ai treo chình thì treo lên !

**Tôi tớ** : bà cho đánh chình nào thưa bà?

**H' Âng** : hãy đánh lên các chình có tiếng âm vang, những chình có tiếng đồng, tiếng bạc, đánh nhẹ cũng vang vọng khắp núi non. Hễ đánh lên là ở dưới rung lên các cây xà máng, là ở trên rung lên các cây xà ngang, là fkhí vượn quên đu cây, ma quỷ quên làm hại người, chuột quên đào hang, rắn hổ, rắn mai đều chui lên nằm dài trên mặt đất. Là hoẵng đứng ngẩn, thỏ ngồi ngơ, hươu nai đứng sững sờ. Tất cả mãi vui với tiếng chình của chàng Dam San, không còn màng nhòai đầu ra ăn cỏ. ( *nói với Y Đhing, Y Ling* ). Xin mời anh em lại uống rượu. Rượu chúng tôi chẳng ra rượu, lờ lợ ngọt, dòn dốt chua , cứ như rượu trái *kchit* non mới ủ được năm đêm. Anh em uống tạm cho vậy.

*Y Đhing ngồi vào uống rượu. Cắn vừa ngậm miệng, hơi men đã bốc lên đến lỗ tai, vành tai Y Đhing căng ra, Một lần anh nghiêng người tới trước, rượu tụt đến vai ché. Một lần anh ngã người ra sau, rượu tụt xuống đến bụng ché. Rồi anh mút ực một cái, rượu òng ọc rút cạn.*

**Y Đhing** : Ô bà chị, ơ bà em ơi, ché các bà vỡ rồi.

**H' Âng** : Ché đâu có vỡ, anh mút mạnh quá đó thôi ( *nói với tôi tớ* ) Ô các con, đổ nước đầy vào.

**Y Đhing** : Sao nhỉ, thưa bà chị? Chúng tôi đến thăm hỏi thì xin được nói chuyện thăm hỏi. Chúng tôi đến bắt cá thì xin được nói chuyện bắt cá. Vậy xin hỏi thế bạn Dam San đi đâu rồi?

**H' Âng** : Nào cậu ấy có đi đâu ! Cậu ấy đang ở trong buồng, ở nhà trong.

**Y Đhing** : Sao anh bạn lại đang ở trong buồng nhỉ ? Phải chẳng anh bạn đang ốm mê man, đang đau quá nặng, phải nằm xông lửa, nửa tỉnh nửa mê, chân không lê đi đâu được? Chúng tôi đến đây như ong đến với nước, như vò vẽ đến với hoa, như trai gái đi tìm trà, tìm thuốc cơ mà.



*Nghe vậy H' Áng đứng bật lên, đi vào nhà trong, mở cửa buồng Dam San đánh rẹt một cái .*

**H' Áng :** Này cậu, cậu ra ngay gian khách! Cả nhà đầy khách, gian khách đầy người Chăm, những người cầm đầu đang ngồi xúm xít giữa nhà kia kia.

**Dam San :** Họ đến việc gì?

**H' Áng :** Họ đến hỏi cậu đấy. Họ muốn hỏi chồng cho H'Nhĩ, hỏi chồng cho H' Bĩ.

**Dam San :** Em không ra đâu chị ơi. Em không lấy H'Nhĩ, em cũng không lấy H' Bĩ đâu. Chị cúng cho anh em các cô ấy một trâu, rồi tiễn họ một chĩnh. Nếu họ chưa chịu ra về thì chi tiễn họ thêm la, thêm voi và nô lệ.

*H'Áng lại lột sọt ở nhà trong, loạt sọt ở nhà ngoài, trở ra nhà khách ngồi phịch xuống*

**H' Áng :** Thưa anh em, đây công đuổi chim sẻ một đót mía, công đuổi chim ngói một quả chuối, công anh em lặn lội đến nhà tôi xin có cái vòng đeo tay này để đền đáp. Em tôi quả là đũa chằng được việc gì. Nó không biết rọ chĩnh, xiềng voi, không biết thắng ngựa, không biết giữ gìn chĩnh ché cho H'Nhĩ đâu .

**Y Đhing :** Không biết rọ chĩnh cũng được. Không biết xiềng voi, không biết gìn giữ chĩnh ché cũng chẳng sao. Miễn là chúng tôi có người ở bên gửi quý, có người ngồi trên chiếu kê lại các vụ việc để lại từ ông bà xưa. Bạn Dam San quyết không chịu lấy em gái chúng tôi ư? Chúng tôi cũng quyết không chịu ra về tay không, miếng trâu, miếng vỏ không có. Chỉ cưới được bạn ấy chúng tôi mới chịu . Bạn ấy muốn chĩnh ư? Chúng tôi sẽ về lấy chĩnh. Bạn ấy muốn char ư? Chúng tôi sẽ về lấy char. Chỉ cưới được bạn ấy chúng tôi mới thôi.

**H' Áng :** Thưa anh em, dù anh em có gạn được óc rùa, có vắt được nhựa hoa tong bi,có ép đá bàn lấy được dầu đi nữa thì với con một nhà tù trưởng, khi người ta đã không bằng lòng lấy em gái các anh, thiết nghĩ các anh cũng không làm gì được người ta. Tốt hơn cả anh em hãy nhận lấy cái chĩnh này. Tốt hơn cả anh em hãy nhận lấy cái char này.

**Y Đhing :** chĩnh Char chúng tôi lấy để làm gì ? À ra anh bạn Dam San cho chúng tôi là một bọn nhãi ranh còn non choẹt, hương nghệ còn chưa vương được là bao, không thật tâm muốn kiếm cho chị em mình một người chồng. ( gọi Y Dhang, Y Lang ) Ở Y Dhang ơi , ở Y Lang ơi. Quá ngoài công làng có xử chém kẻ lạ nào đâu. Các anh hãy đi lấy dây cột trâu, cột bò nhà này lại giết ăn xem nào. Thử xem người ta cho chúng ta là một bọn nhãi ranh còn non choẹt, hương nghệ còn chưa vương được là bao. Chưa thật tâm muốn kiếm cho chị em mình một người chồng không nào.

*H'Li em của Dam San tức thì đứng lên, xắn váy đến đầu gối , xắn tay áo đến cùi chỏ, cài lại mái tóc cho chắc kiểu người Bih, người Mnông, rồi đi thẳng vào chỗ Dam San nằm, véo tai trái Dam San cho đến đỏ tía lên, véo tai phải Dam San cho đến đỏ tía lên, đét cho Dam San một đét vào lưng làm chàng phát khóc*

**Dam San** : Ô em, sao em lại quá quắt với anh thế?

**H' Lĩ** : Quá quắt nào phải cái rế, quá quắt là cái nôi. Quá quắt nào phải cái bát, quá quắt là cái trôn. Quá quắt nào phải người làng, quá quắt là người khách. Anh thấy không anh ơi. Nhà đang đầy khách, gian khách đang đầy người Chăm, những người cầm đầu đang ngồi xúm xít giữa nhà. Anh thấy không anh ơi, anh em H' Nhĩ, H' Bĩ đang ngày ngày bắt bò nhà này đem giết ăn, bắt trâu nhà này đem giết ăn. Họ tức anh không ra gian khách đó.

**Dam San** : Ô các con, ơ các con, lấy nước nôi bung, nôi bậy cho ta rửa tay. Lấy nước chén hoa, bát sứ cho ta rửa mặt nào.

*Dam San tháo khố cũ, quần khố mới . Áo này chưa vừa lòng, chàng lấy cái áo khác. Chàng quần một cái khố sọc rằn gấp bỏ múi, mặc một cái áo dày nút, đi đi lại lại trong nhà, chân hất khoan thai, theo sau là bốn năm tôi tớ.*

**Dam San** : Bớ bọn trẻ làng ta, xem ta đã đẹp chưa nào?

**Tôi tớ** : Đẹp rồi đấy ông ạ. Đẹp rồi đấy ông ạ. Đẹp như thế là vừa, đen như thế là đủ.

*Dam San lại bỏ khố cũ, quần khố mới. Áo này chưa vừa lòng, chàng lấy áo khác. Chàng quần một cái khố sọc rằn điểm hoa kơ ừ, chít một cái khăn đen điểm hoa êmiê, mặc một cái áo ông trời ở trên cao đã ban cho, từ trên cao ông trời đã thả xuống. Quanh hông, chàng quần thêm một giải thắt lưng láng đen, đầu bịt thêm một vàng khăn láng đỏ. Chàng hiện ra rõ ràng là một tù trưởng trẻ đẹp, tài ba.*

*Đóng bộ xong, Dam San đi ra gian khách. Một trăm người đi trước, một nghìn người cất bước theo sau, một mình chàng đi giữa.*

*Tới gian khách, chàng đến ngồi trên giường của mình. Một chiếu trắng trải ở dưới, một chiếu đỏ trải trên, làm chỗ ngồi cho vị tù trưởng nhà giàu.*

*Mặt chàng như hừng hơi men, như đã hầm trong nước vang, trông như đang tức đang giận. Khi chàng hé cười, miệng chàng trông như gieo hạt dưa hấu. Tay chàng đung đưa khác nào lá nén lay trước gió. Cổ chàng trông như quả cà chín, nhìn một vài lần không thấy đã thềm. Râu mép to bằng sợi móc, râu hàm to bằng đọt song, râu ria quanh miệng mọc xoắn mọc xít đến tận quanh tai.*

*Giữa lúc ấy ở nhà H' Nhĩ, H' Bĩ, Aê Du, Aê Diê ông chống gậy mây, ông chống gậy mun, đang lộc cộc đi vào để lo việc vợ chồng cho H' Nhĩ, H' Bĩ với Dam San.*

**Aê Diê** : Ô cháu, ơ cháu, chồng cháu đến chưa?

**H' Nhĩ** : Cái gì đã đến hả ông ? Biết người ta còn chịu lấy cháu hay người ta đã bỏ. Dù sao cháu cũng cho anh em cháu đi rồi. Chưa thấy họ về ông ạ.

**Aê Diê** : Để anh em cháu đi một mình việc không xong đâu cháu ơi. Cả cháu cùng đi nữa thì việc mới thành cháu ạ.

*Sáng hôm sau khi mặt trời vừa ló, H' Nhĩ đã thức dậy*

**H' Nhĩ**: Ô các con, ơ các con, đi bắt voi về cho ta.

**Tôi tớ** : bắt voi nào thưa bà ?

**H' Nhĩ** : Bắt con voi đực đuôi dài , ngà rộng, mặt da mồi. Con voi mà bọn nhà giàu ngày đêm không ngớt ngợi ca ấy.

*Voi về đến làng, con đực đóng bành mây, con cái đóng bành guột. Chân hất sưng mai, mở đường đi trước là con voi một ngà trái, cổ đeo chuông.*

*H' Nhĩ, H'Bhĩ bó váy cũ, mặc váy mới. Váy này thấy chưa đẹp, lại lấy váy khác. Cả hai chị em đều mặc váy sọc điểm hoa êmiê, những váy áo từ trên cao ông trời đã ban cho, từ trên cao ông trời đã thả xuống.*

**H' Nhĩ** : Hỡi bọn trẻ làng ta, xem ta đã đẹp chưa ?

**Tôi tớ** : Được rồi đấy bà ạ. Đẹp rồi đấy bà ạ.

*H' Nhĩ tay trái đeo xuyên bạc, tay phải đeo vòng kếp, cả người nàng lấp lánh như cái đĩa khiên đồng. Búi tóc thấp búi giống người Mnông, búi tóc cao búi giống người Radeh, để lòi ra ngoài là một mỏ đuôi gà. Nàng bước khoan thai, tay đu đưa mềm mại, búi tóc chải mượt được giữ thật mượt. Búi tóc chải gọn được giữ thật gọn. cả hai búi tóc to bằng một cái chĩnh mong. Khi nàng cất bước, trông như một con gà mái đang xù lông. Khi nàng bước tới, nghe như một con bò chao đang vỗ cánh, một làn bụi trắng thoảng trôi theo bước nàng đi.*

*Trên voi của H' Nhĩ, H'Bhĩ một chiếu trắng trải dưới, chiếu đỏ trải trên, dùng làm chỗ ngồi cho nhà tù trưởng, Trên chiếu nào gói tựa, hộp trầu, mồi lửa, đủ cả. Nhằm hướng làng Dam San, đoàn voi đi tới. Đoàn voi tới làng của Dăm Kteh Mlan.*

**H' Nhĩ** : Ô anh, ơ em, đường nào đi tới làng Dam San ?

**Dăm Kteh Mlan** : Ô chị, chờ tôi đi cùng. Tôi cũng đi đến đó bán chĩnh đây. Nhưng chị ơi, sao chị thì đi voi, còn tôi đi bộ?

**H' Nhĩ** : Thì lại đây em à. Mời em lên voi cùng đi.

*Thế là Dam Kteh Mlan lên voi cùng với H' Nhĩ. Anh chàng xin thuốc lào, vừa xin vừa véo H' Nhĩ một cái. Anh chàng lại xin trầu ăn, vừa xin vừa giở trò gạ gẫm H' Nhĩ, hẹn cho H' Nhĩ một chĩnh Hlong. Thấy vậy, H'Bhĩ liền hỏi chị*

**H' Bhĩ** : Này chị, người chồng chị ưng là đây phải không? Người chồng chị muốn là đây phải không? Tôi thì tôi không ưng, không muốn một người chồng như vậy đâu. Tôi vẫn muốn chân không phải xuống đất mà nô lệ vẫn có, chân không phải chạy mà voi vẫn có ( *nói với tôi tớ* ) Bớ các con, đánh voi quay về thôi. Chị ấy như vậy là đã có chồng rồi.

**H' Nhĩ** : Ấy em, lại đây với chị ! Em đừng làm thế.

**H' Bhĩ** : Không, không chị ơi, tôi không ưng như vậy đâu. Chị thật là ngang quá, bướng quá.

**H' Nhĩ** ( *nói với Dam Kteh Mlan* ) : Thôi xuống đi cậu em ! Em tôi nó đang rầy đó. ( *nói với H' Bhĩ* ) : Nào em, bây giờ em lại với chị nào. Người ta đã xuống rồi.

Thế là hai chị em lại cùng đi đến làng Dam San. Đến nơi, họ thấy tôi tớ đứng già gạo như vãi cối, vãi chày.

**H' Nhĩ** : Ở các con, ở các con, người đứng đầu các con nhà ở đâu?

**Tôi tớ** : Làm gì có người đứng đầu? Đầu bến nước là từ chúng tôi, cây cau đầu làng là từ chúng tôi.

**H' Nhĩ** : Ở các con, sao các con lại giỡn ta như giỡn một con mụ nghèo hèn, khinh ta như khinh bầy kiến đen, kiến đỏ vậy?

**Tôi tớ** : bà ơi, nào chúng tôi có biết ! Bà lại mà hỏi anh trai làng đang rèn, hỏi bác già làng đang xử kiện kia xem.

*H' Nhĩ tìm đến hỏi. Đến nơi nàng cúi xuống hỏi*

**H' Nhĩ** : Ở anh trai làng đang rèn. Ở bác già làng đang xử kiện. Người đứng đầu các người nhà ở đâu.

**Trai rèn** : Chúng tôi không biết ! các bà cứ tìm xem đâu là nhà giàu, đâu là nhà nghèo. Nhà nào cho lợn ăn bằng chĩnh, đó chắc là nhà nghèo. Nhà nào cho lợn ăn bằng thúng, đó chắc là nhà giàu.

**H' Nhĩ** : Gớm thật là cái lũ làng này. Chúng cứ giỡn ta như giỡn một con mụ nghèo hèn. Thây mẹ chúng mày . L. mẹ chúng mày cái làng này.

*Rồi hai chị em đi thẳng đến nhà Dam San*

*Voi áp vào sàn sân. Đứng xếp hàng ở đầu cầu thang. H' Nhĩ nhảy xuống, H' Bhĩ nhảy xuống. Một trăm người đi trước, một nghìn người cất bước theo sau. Một mình hai chị em H' Nhĩ, H' Bhĩ đi giữa. Bọn tôi tớ len vào đứng ở xó chứa củi.*

**Dam San** : Ô em H'Li, oi chị H' Áng . Sao hai chị em cứ đứng đó mà nhìn con nhà người ta đứng ở xó cúi há. Chứ không thấy cây võ của người ta đã gác trên xà dọc, bành của người ta đã hạ xuống sàn sên. Voi của người ta đang quặt tai, cả bốn chân đang đứng dưới đất sao?

*H' Áng, H'Li liền đi trái chiếu.*

**H' Áng** : Juk<sup>[4]</sup> oi, mời juk vào đây! Mời juk ngồi vào chiếu.

**H' Nhĩ**: Đứng đây cũng được duk ạ. Chúng tôi đâu phải là khách lạ mà ngại

**H' Áng** : Khách nào cơ juk? Nhà ta làm gì mà có khách.

*Thế là H' Nhĩ, H'Bhĩ vào ngồi trên chiếu. H' Nhĩ một chiếu đỏ, H'Bhĩ một chiếu đỏ. H' Áng, H'Li cũng mỗi người ngồi một chiếc chiếu đỏ.*

*Đến đây Dam San đứng dậy bỏ ra đi. Chàng cầm theo cây xagac tai, quơ luôn cây xagac bung của chàng, rồi nhảy phóc xuống đất ra đi. Chàng bước đi ung dung. Giữ từng bước thật khoan thai, hai tay đánh đàng xa đến là đẹp. Trên đường cái, chàng lướt lên như con rắn mây. Trong rừng cây, lúc chàng nhảy dài, lúc chàng nhảy lúp xúp trông cứ như con rắn roi đang quất tới. Dam San đến nhà H'Bia Điết Kluich. Hai lần chồm lên, chàng leo hết cầu thang. Chàng dậm chân trên sàn sên, hai lần sên làm như vỗ cánh. Bảy vì cột nhà đung đưa sang đông, đung đưa sang tây. Vào đến trong nhà, gác xagac lên rồi, chàng đi thẳng vào nhà trong.*

**H' Bia Điết Kluich** : Ô chú chim ung con, có chuyện gì mà chú đến đây chú liệng. Ô chú chim hia~ con, có chuyện gì mà chú đến đây chú kêu. Chú đem đến cho tôi hòm vẽ, quách hoa đây phải không?

**Dam San** : Ô em, xin em đừng giận. Thế là từ nay cơm chúng ta đã không còn cùng nồi, cùng mâm. Rượu chúng ta uống đã không còn chung cần, chung chén. Nước chúng ta gội đầu cũng không còn là cùng một bồ kết. Thịt chúng ta ăn là của những con bò, con trâu khác nhau rồi.

*H' Bia Điết Kluich đưa ra một chén kriăk. Hai người cùng ngồi uống ở cửa buồng nàng. H' Bia cũng đem ra thuốc xắt một âu, trâu một âu, mời Dam San ăn, hút.*

**Dam San** : Ô em, khi nghe tiếng chiêng nhà anh em đến nhé.

*Nói rồi Dam San ra về. Về đến nhà chàng gọi tôi tớ.*

**Dam San** : Ô các con , ơ các con, đi lấy rượu ! Ai cột rượu cột đi ! Ai treo chình treo đi! Ai thui trâu thui đi!

*Liền đó rập rập, rình rình tiếng chình , tiếng trống nhà Dam San nổi lên*

**H' Bia Điết Kluich** : Ô các con, ơ các con. Các con có nghe không? Tiếng chình, tiếng trống nhà anh Dam San ta đó.

*Nói rồi, H' Bia Diết Kluich thay áo cũ, mặc váy mới. Váy này chưa thấy đẹp, nàng lấy váy khác. Đóng bộ xong, nàng ra đi. Một trăm người đi trước, một nghìn người cất bước theo sau, một mình nàng đi giữa. Tới nhà Dam San, tôi tớ của nàng len vào đứng ở xó cũi. Nàng cũng len vào đứng ở xó cũi. Cho đến lúc này Dam San vẫn dõi theo nàng.*

**Dam San** : Ô H' Lĩ, ơ chị H' Áng. Sao hai chị em cứ đứng đây mà nhìn con nhà người ta đứng ở xó cũi hả? Chứ không thấy võ của người ta đã gác trên xà dọc, bành người ta đã hạ xuống sàn sên, voi của người ta đã đang quạt tai, cả bốn chân đang đứng dưới đất hay sao?

*H' Lĩ, H' Áng quơ vội lấy chiếu đem trải*

**H' Lĩ** : juk oi, duk, vào đây ! mời juk ngồi vào chiếu.

**H' Bia Diết Kluich** : Đứng đây cũng được, juk à. Tôi đâu phải là khách mà ngại, người ta kia mới là khách.

**H' Áng** : Khách nào cơ, juk? Nhà ta làm gì mà có khách !

*H' Bia Diết Kluich vào ngồi trên chiếu. Dam San đứng ngắm H' Nhĩ và H' Áng, thấy H' Nhĩ đẹp hơn H' Áng ba ngón tay. Ngắm H' Áng và H' Bĩ, thấy H' Áng đẹp hơn H' Bĩ ba ngón tay. Ngắm H' Bĩ và H' Lĩ thấy H' Bĩ đẹp hơn H' Lĩ ba ngón tay. Lại ngắm H' Lĩ và H' Bia Diết kluich, thấy H' Lĩ cũng đẹp hơn H' Bia Diết Kluich ba ngón tay.*

*Thế là Dam San cho mở tiệc ăn uống linh đình. Khách lên khách xuống nườm nượp đông vui khôn kể. Rượu năm ché, trâu sồi một con, chàng làm lễ cáo thần, cáo tổ tiên, tạ linh hồn các tù trưởng xưa cũ. Rượu bảy ché, trâu đực một con, chàng làm lễ cúng cho sức khỏe của chàng.*

*Thế rồi khi rượu đã nhạt, ché đã cạn, mọi người đã ra về, ai về nhà nấy* **H' Nhĩ** : Ô các con, ơ các con, đi đóng bành voi đi nào.

*Voi đóng bành rồi, H' Nhĩ liền nhảy lên ngòi. H' Bĩ cũng nhảy lên ngòi.*

**H' Nhĩ** : Lại đây nuê oi! Nuê lên voi đi !

**Dam San** : các cô cứ cưỡi voi mà đi, vì cô là con của voi. Còn tôi là con của đất, tôi cưỡi đất thôi.

*H' Nhĩ tức thì nhảy phịch xuống đất, H' Bĩ cũng tức thì nhảy phịch xuống đất, cùng đi bộ với Dam San*

**Dam San** : Ô H' Nhĩ, H' Bĩ, chúng ta chạy nào. Chạy từ bên nước làng tôi đến bên nước làng các cô. Được như vậy chúng ta mới thành vợ thành chồng. Bằng không thì chồng thôi vợ để vậy.

*Ba người liền thi nhau chạy. H' Nhĩ vọt tới, H' Bĩ vọt tới. Dam san cũng vọt tới. Được nửa đường thì chân của H' Nhĩ rộp lên*

**H' Nhĩ** : Ô nuê, ơ nuê, chân tôi rộp lên rồi. Đem dao lại đây nhể cho tôi.

**Dam San** : để đấy! Để tôi lấy khăn nhiều tôi bọc lại cho! Để tôi lấy khăn lụa tôi trùm lại cho.

*Chỗ rộp trùm xong ba người lại chạy tiếp. Họ cứ chạy như vậy cho đến bãi thả trâu bò, cho đến bãi thả diều, cho đến bãi ven làng, rồi đến nhà H' Nhĩ H' Bĩ. H' Nhĩ chạy vào đến giữa nhà thì ngã lăn ra giữa nhà muốn chết. Váy tung một nơi, áo tóe một nẻo. H' Bĩ chạy mãi cho đến khi tới được cửa buồng thì cũng ngã lăn ra ở cửa buồng. Phần nằm trong buồng, phần nằm ngoài cửa, váy áo cũng tóe tung. Còn Dam San thì khi đến nơi, chàng hết ngòi ở giường lại đến ngòi ở ghé đánh ching ở nhà ngoài. Chờ từ lúc mặt trời ngang cây xà dọc phía tây cho đến xẩm tối mới thấy đoàn anh em nhà vợ về đến nhà. Anh em nhà H' Nhĩ, H' Bĩ liền làm phép cho hai người hồi lại .*

**Y Đhing** ( nói với H' Nhĩ ) : Bây giờ sao đây em? Chồng đã đến, vợ đã về , chúng ta làm lễ cáo tổ tiên, tạ thần linh tất cả bao nhiêu con ?

**H' Nhĩ** : chúng ta làm lễ cáo tổ tiên, tạ thần linh , cầu sức khỏe cho Dam San rượu năm ché, trâu sồi một con. Cầu sức khỏe cho H' Nhĩ rượu bảy ché, trâu đực một con. Cầu sức khỏe cho H' Bĩ rượu năm ché, trâu một con. Làm lễ cầu phúc cho H' Âng, H' Lĩ chị em của Dam San, mỗi người rượu năm ché, trâu cái một con.

*Của dẫn cưới được đem giao cho người “ rể cái ”<sup>[5]</sup> của Dam San : voi đực một con với nài trước nài sau. Tớ gái nấu cơm một người. Tớ trai để nấu thức ăn một người.*

*Dam San cùng ăn thịt lợn, uống rượu với mọi người.*

*Cho đến khi mãn tiệc hai chị em của Dam San mới đi về.*

**H' Âng** ( dặn Dam San ) : Ô em, ơ em . Em hãy lo cho vợ em được sung sướng, lo cho con cái em được nên người . Em chớ có lêu lỏng nay đông mai tây. Sáng em phải lên rẫy, trưa ở bẫy. Suong mai vừa ráo đã phải đi đó đi đơm. Em hãy ở với vợ con cho đến răng long đầu bạc. Đã cầm cần mồi rượu thì phải cầm cho đến khi rượu đã nhạt, ché đã phai. Đã đánh ching thì phải đánh cho đến khi tay dùi bị chặn lại mới thôi em nhé.

## II

*Dam San nghỉ một ngày, ngơi một đêm, ở không thêm một chiều, mới sáng thì thức dậy. Vừa lúc đó chàng thấy một cây xà dọc của nhà hàng xóm.*

**Dam San** : ( gọi anh em vợ ) : Bớ các bạn, bớ các bạn. Lại đây chúng ta chơi đẩy cây nào.

*Thế rồi anh em vợ của Dam San sáu người đứng một đầu, đầu gốc. Còn một mình Dam San đứng một đầu, đầu ngọn. Hai bên đẩy nhau, Dam San thắng.*

**Y Đhing** : Ở chồng em gái của chúng tôi ơi. Để chúng tôi đứng đầu ngọn, bạn đứng đầu gốc.

*Dam San đến đứng đầu gốc. Chàng vẫn thắng sáu người anh em vợ đứng đầu ngọn. Và cứ như vậy, chàng chơi đẩy cây suốt ngày cho đến chiều, thâu đêm cho đến sáng.*

**H' Bhĩ** : Ở anh, ở anh, về ăn cơm ! Cơm đã khô trong bát, gà đã quắt lại trong xiên, thịt gà đã xác ra như thịt kên kên đục rồi đó!

Dam San : sao tôi lại về ăn cơm ! Các cô cứ ăn đi ! Chúng tôi chưa rồi, còn đang bận chơi đẩy nhau đây này.

*Một lát sau*

**H' Bhĩ** : Ở anh, ở anh, về nhà có khách đến bán voi !

**Dam San** : tôi về mà làm gì ? Muốn mua thì các cô cứ mua. Không muốn mua thì các cô đừng. Thế khi tôi chưa đến ở, ai mua cho các cô .

*Hai chị em H' Nhĩ, H' Bhĩ đành tự mua lấy . Và mua cũng xong. Voi mua rồi, H' Bhĩ nói với H' Nhĩ*

**H' Bhĩ** : Danh vang đến thần, tiếng lừng khắp núi, nghe đông tây đâu đâu cũng nói chị đã có chồng. Thế mà lúc này chị cứ vẫn như gái không chồng trước kia vậy. Đã là có chồng thì phải có người ở bên gùi quý, có người ngồi trên chiếu ôn lại các vụ việc ông bà xưa để lại. Đàng này chị xem, chị vẫn cứ như gái không chồng vậy

*Dam San lúc này đang đứng dưới gầm sàn nhà nên nghe trộm được. Chàng tức thì nhảy phóc lên nhà, giật lấy cái cây xagac của chàng, rồi bỏ về nhà chị em của chàng.*

**H' Bhĩ** : ở anh, ở anh, anh đi đâu vậy ? Mời anh lại ăn cơm.



*Dam San không nói không rằng. Mặt chàng như hừng hơi men, như hầm trong nước vang, làm như là đang tức giận. Chàng cứ như thế bỏ đi. Chàng về đến nhà, chị chàng hỏi*

**H' Âng** : Ô em, ơ em, chứ vợ em đâu ?

**Dam San** : Vợ con nào hả chị ? Người ta đâu có cần đến tôi. Chị cứ thúc tôi như thúc tê giác, chị cứ giục tôi như giục voi, tôi không ung, chị cứ ráng cột tôi vào với người ta.

*Nói rồi Dam San đi tuột vào căn buồng hai ngăn của chàng. Leo lên võng nằm, thả tóc xuống một chiếc ching cái. Chàng nghỉ một ngày, ngơi một đêm, ở thêm một chiều, một sáng.*

*Vừa lúc này H'Nhĩ, H'Bhĩ đuổi theo chàng cũng vừa đến nhà chị em của chàng.*

**H'Nhĩ** : Ô juk, ơ juk, có thấy em juk ở đâu không?

**H' Âng** : Cậu ấy còn đi đâu nữa juk ? Đang nằm trong buồng của cậu ấy kia kìa. Cô cậu lại có chuyện với nhau phải không? Cãi nhau hả ?

**H'Nhĩ** : nào có chuyện gì đâu mà cãi nhau juk? H'Bhĩ chỉ gọi anh ấy về ăn cơm thôi.

*Rồi H'Nhĩ đi thẳng vào buồng Dam San*

**H'Nhĩ** : Ô nuê, ơ nuê oi, đi về nhà chúng ta nào. Kể ăn người ở trong nhà đang trông chờ nuê đấy.

**Dam San** : Tôi về mà làm gì ? Các cô đâu có cần đến tôi mà tôi về? Các cô đã không cần, sao tôi lại về?

*Nghe vậy H'Nhĩ vớ ngay một chiếc gùi lớn, H'Bhĩ vớ ngay một cái gùi lớn. Hai chị em ra đi công nước. Dam San nhìn qua lỗ phên thấy vậy liền mắng bọn tớ gái trong nhà*

**Dam San** : Thây mẹ chúng mày cái nhà này ! L. mẹ chúng mày cái nhà này ! Sao lại để con nhà người ta đi công nước hả? Há các người không biết người ta con một tù trưởng giàu có ching lắm, char nhiều ư?

*Bọn tớ gái liền chạy đi, người giành một bầu, kẻ giành hai bầu đi lấy nước . Còn H'Nhĩ, H'Bhĩ đã quay trở lại gùi không. Hai chị em về đến nơi.*

**Dam San** : Ô H'Nhĩ, H'Bhĩ, bảo tôi tớ các cô đi bắt voi về.

*Tôi tớ của H'Nhĩ, H'Bhĩ đi bắt voi, họ đến chỗ voi đứng.*

**Tôi tớ** : Ô Dut, ơ Dut, mày ăn cây le ! Ô Đê, ơ Đê, mày ăn cây lồ ô. Chủ chúng mày là các bà H'Nhĩ, H'Bhĩ.

*Nghe gọi, con voi ré tướng lên một tiếng, khịt lên khanh khách , lắc lư chạy đuổi bọn tôi tớ. Bọn tôi tớ tránh quanh bụi tre, voi chà nát bụi tre. Bọn tôi tớ tránh quanh bụi lồ ô, voi chà nát bụi lồ ô. Nó báng người gãy đùi, kẻ gãy chân.*

**Tôi tớ** : Chết mất thôi bà ơi ! không xong rồi! Voi không bắt lại được nữa rồi.

*H'Nhĩ sai một số tôi tớ khác đi bắt , nhưng bọn này cũng lại bị voi đuổi về.*

**H'Nhĩ** : Nuê ơi, nuê ! Làm sao bây giờ ? voi chúng ta không bắt lại được nữa rồi.

*Thế là Dam san đành đi bắt voi vậy.*

**Dam San** ( *nói với Prong Mung* ) : nào ông anh ! ta đi bắt voi nào ! Ông anh cầm vó sắt, còn tôi vó đồng. Con voi nhà người ta ngang ngược lắm đây.

*Hai anh em Dam san đi ra. Chàng và người anh chàng là Prong Mung HĐăng - cứng - đầu-ông-trời-bắt-chết-đi-sống-lại – bảy – lần. Họ đi , đi mãi cho đến chỗ voi đứng.*

**Dam San** : nào ông anh, gọi voi đi !

**Prong Mung** : Ấy ! Tôi không dám gọi đâu chú ơi! Sợ nó đuổi

**Dam San** : Sợ gì mà như sợ chết vậy? Anh cứ gọi đi xem nào .

**Prong Mung** : Ở dut, ơ Dut ơi, mày ăn cây le. Ở Đê, ơ Đê ơi, mày ngang ngược không khác gì mụ chủ mày là bà H'Nhĩ, H'Bhĩ.

*Nghe gọi, con voi ré tướng lên một tiếng, khịt lên khanh khách , lắc lư chạy đuổi Prong Mung. Prong Mung chạy lại với Dam San*

**Dam San** : Ở voi, ơ voi! L.mẹ mày chứ ! Mày ngang ngược không khác gì mụ chủ H'Nhĩ của mày. Oì cái nòi của m'trong bñi<sup>[6]</sup> nhà trời.

*Nghe tiếng Dam San, con voi té cút té đái nằm phục xuống*

**Dam San** : bây giờ thì anh lại đây , Prong Mung ! Nào, anh leo lên !

**Prong Mung** : Ấy chết ! Tôi không dám leo đâu ! Sợ nó lại đuổi.

**Dam San** : lại sợ ! Nào leo lên.

*Họ lên voi rồi, Dam San thúc voi đi về làng. Nhưng thay vì đi về làng, voi lại đi vào rừng. Dam San dùng vó đánh, bắt nó đi về làng, nó vẫn đi vào rừng. Nó đi mãi cho đến khi đến một góc đa, một góc sung. Đến góc đa, góc sung rồi, nó dừng lại . Dam San thúc nó đi về phía tây, nó*

*không đi. Thúc nó đi về phía đông, nó cũng không đi. Ngược mắt nhìn lên, Dam San thấy một chùm hoa đa hai đóa, một chùm hoa sung ba đóa đẹp ơi là đẹp.*

**Dam San** : ơ anh Prong Mung, chúng ta xuống xiềng voi lại đây đi !

*Voi xiềng rôi Dam San đi chặt ngoèo*

**Dam San** : Anh Prong Mung, anh cũng chặt ngoèo đi chứ !

**Prong Mung** : Chặt ngoèo làm gì chú ?

**Dam San** : Chặt làm gì à ? Để khoèo chùm hoa đa hai đóa, để khoèo chùm hoa sung ba đóa đẹp ơi là đẹp.

*Dam San trèo lên cây đa khoèo hoa, còn Prong Mung thì trèo lên cây sung. Dam San khoèo cành dưới, hoa vọt lên cành trên. Chàng khoèo cành trên, hoa vọt lên ngọn cây. Chàng mệt nhoài ngồi ngủ gật ngay trên cành cây. Hồn chàng tức thì bay lên ông Trời.*

**Ông Trời** : Ô cháu, có việc gì mà nửa đêm gà gáy, khi mọi người đang ngủ , cháu phải lên đây vậy?

**Dam San** : Vâng, cháu đã lên đến đây, ông ạ. Cháu đi bắt voi. Voi đưa cháu đến một gốc đa, gốc sung và dừng lại đó. Cháu thúc nó đi về phía tây, nó không đi. Cháu thúc nó đi về phía đông , nó cũng không đi. Ngược nhìn lên cháu thấy một chùm hoa đa hai đóa, một chùm hoa sung ba đóa. Cháu liền lên khoèo . Khoèo cành dưới hoa vọt lên cành trên . Khoèo cành trên hoa lại vọt lên ngọn cây. Cháu khoèo mãi không được, nên lên tìm ông đây, ông ạ.

**Ông Trời** : Ô hay, làm sao cháu khoèo được? Hoa đâu phải của cháu. Hoa của H'Nhĩ, H'Bhĩ chứ ! Cháu có chịu lấy H'Nhĩ, H'Bhĩ, ông mới cho.

**Dam San** : Có chết cháu cũng không lấy H'Nhĩ, cháu cũng không lấy H'Bhĩ.

**Ông Trời** : sao cháu không lấy H'Nhĩ, không lấy H'Bhĩ ? Thế mà cháu lại muốn chân không phải xuống đất mà nô lệ vẫn có, chân không phải chạy mà voi vẫn có ư ?

*Giữa lúc đó ở nhà H'Bhĩ nói với H'Nhĩ*

**H'Bhĩ** : Này chị ơi, sao anh đi lâu thế nhỉ? Hay anh đã bị voi quắp mất rồi? Chúng ta phải đi xem sao chứ ?

*Hai chị em lên đường đi tìm. Họ lần theo dấu chân voi thì đến một cây đa, một cây sung. Họ dừng lại đó nhìn lên thì thấy một chùm hoa đa hai đóa, một chùm hoa sung ba đóa. Họ liền dừng lại. H'Nhĩ đứng dưới gốc cây đa, H'Bhĩ đứng dưới gốc cây sung.*

**Ông Trời** ( nói với Dam San) : Kia, vợ cháu đi theo cháu đã đến kia.

**Dam San** : Vợ việc gì! Có chết cháu cũng không lấy H'Nhĩ, cháu cũng không lấy H'Bhĩ.

**Ông Trời** : Thật chứ cháu ?

**Dam San** : Thật chứ ông !

*Ông Trời tức thì lấy ống điều cốc cho Dam San một cốc vào đầu, chết giấc ngay tức khắc. Ông Trời làm phép cho Dam San sống lại.*

**Ông Trời** : nào ! Cháu, cháu lấy chứ ?

**Dam San** : Cháu không lấy đâu ông ơi.

*Ông Trời lại cốc đi cốc lại vào đầu Dam San làm chàng chết đi sống lại bảy lần . Hết lần thứ bảy, ông hỏi*

**Ông Trời** : Sao. Cháu lấy chứ ?

**Dam San** : Cháu lấy vậy. Nhưng ông ơi, có thật cháu lấy H'Nhĩ, lấy H'Bhĩ, chân cháu không phải xuống đất mà nô lệ vẫn có, chân cháu không phải chạy mà voi vẫn có không, ông?

**Ông Trời** : Thật chứ, cháu!

*Đến đây Dam San bừng tỉnh, thấy mình vẫn ngồi vắt vẻo trên cành cây. Chàng khoè chòm hoa đa hai đóa, chòm hoa rơi vào ống tay áo H'Nhĩ. Chàng khoè chòm hoa sung ba đóa, hoa rơi vào ống tay áo H'Bhĩ.*

**Dam San** : Ó H'Nhĩ, ơ H'Bhĩ, có thấy hoa đa, hoa sung của tôi rơi xuống đất không?

**H'Nhĩ** : Không thấy nuê à.

**Dam San** : Vậy thì hai cô tìm đi! Tìm thấy thì nên vợ nên chồng. Bằng không thì chồng thôi vợ để vậy.

*Dam San cũng tụt xuống đất cùng tìm hoa với H'Nhĩ, H'Bhĩ, nhưng không thấy. Ba người lên voi ra về. Họ về đến nhà Dam San .*

**Dam San** : Ó H'Nhĩ, ơ H'Bhĩ. Các cô về đi thôi ! Nào có tìm thấy hoa đa, hoa sung mà tôi về với các cô!

*H'Nhĩ, H'Bhĩ đành ra về. Nhưng ra quá đến cổng làng thì chợt thấy hoa trong tay áo.*

**H'Nhĩ** : Ó Nuê, hoa đây rồi !

**Dam San** : Thật không ?

**H'Nhĩ** : Thật chứ !

**Dam San** : còn H'Bhĩ, hoa đâu ?

**H'Bhĩ** : Hoa đây này !

*Dam San tụt xuống đất đến cạnh voi, leo lên bành voi.*

**H'Nhĩ** : Hoa đây nuê à. Bàu nó chúng ta ăn ngay bây giờ, cuống nó để về làng chúng ta ăn với gan trâu

**H'Bhĩ** : Còn hoa này, bàu nó chúng ta cũng ăn ngay, cuống nó để về làng chúng ta ăn với gan bò, nuê à.

*Thế là ba người cùng lên đường ra về. Được nửa đường Dam San chột kêu lên*

**Dam San** : Ồ , quên mất khó áo rồi ! Ồ H'Nhĩ, cô ở đây chờ tôi nhé. Còn H'Bhĩ thì về trước đi. Để tôi quay về nhà lấy khó áo đã. ( *nói với voi*) Ồ Dut, ơ Dut, mày ăn cây le ! Ồ Đê, ơ Đê, mày ăn cây lồ ô. Ngồi trong bành là bà chủ H'Nhĩ của mày đấy nhé.

*Dam San quay về nhà. Về đến nhà, đang lục gùi tìm khó áo thì chàng lặn ra ngủ quên mất. Voi của H'Nhĩ đợi một đêm, nán thêm ba đêm thì bỏ đi. Nó đi vào núi Cư Yũ, núi Cư Hmũ Prong , rồi vào sâu nữa cho đến núi Cư Yang Bông, Cư Yang Lăk.*

*Đến đây con voi gặp Dam Par Kvây, một người yêng<sup>71</sup> của Dam San lúc này đang lội suối băng rừng tìm thú săn, kiếm thịt phơi khô, kiếm rau để muối.*

**Dam Par Kvây** : Ủa, voi ai kia ? Thôi, đúng là voi của vợ yêng tôi rồi.

**H'Nhĩ** : Ồ Yêng ơi, voi tôi đây ! yêng bắt giùm tôi với.

**Dam Par Kvây** : Ồ vợ yêng ! Tôi nói với voi thế nào đây ?

**H'Nhĩ** : Nói thế nào à? Yêng cứ gọi “ Ồ Dut, ơ Dut, mày ăn cây le. Ồ Đê, ơ Đê, mày ăn cây lồ ô, chủ mày là bà H'Nhĩ, bà H'Bhĩ ”.

*Dam Par Kvây cất tiếng gọi voi . Con voi nghe gọi vụt ré tướng lên một tiếng, khịt lên khanh khách, lặc lư chạy đuổi chàng. Chàng tránh quanh bụi tre, voi chà nát bụi tre. Chàng tránh quanh bụi lồ ô, voi chà nát bụi lồ ô. Nó tìm quật chết chàng.*

**H'Nhĩ** : Ồi yêng ơi, thôi yêng không bắt được nó đâu. Yêng chạy dùm về làng nói với Dam San đã bảy ngày , bảy đêm tôi ở trong rừng này rồi.

*Dam Par Kvyây chạy về làng Dam San. Chạy đến bến nước của làng thì chàng gặp H'Lĩ.*

**Dam Par Kvyây** : Ơ cô em, ơ cô em. Yiêng Dam san của tôi đi đâu rồi ?

**H'Lĩ** : Anh ấy còn đi đâu nữa? Anh ấy về nhà vợ rồi.

**Dam Par Kvyây** : Vợ nào ? Con nào? Vợ anh ấy voi đã tha vào núi Cũ Yang Lăk mất rồi.

**H'Lĩ** : Ủa, thật vậy ư anh?

*H'Lĩ chạy ngay về nhà*

**H'Lĩ** : Chị ơi, ời chị ơi ! Anh Dam San đâu rồi? Chị xem, vợ anh ấy voi đã tha tít vào núi Cũ Yang Lăk mất rồi.

**H' Âng** : Ai bảo em thế ?

**H'Lĩ** : Em biết nhờ anh Dam Par Kvyây đến báo đó chị ạ.

**H'Âng** : vậy em chạy vào buồng nó xem nào.

*H'Lĩ chạy vào buồng Dam San thì thấy anh chàng đang nằm ngủ khi. Nàng lay bên trái, Dam San không cựa quậy. Nàng lay bên phải, Dam San cũng không cựa quậy. Nàng lấy chày đập vào một mảnh gỗ, rồi rút vào lỗ tai trái của Dam San, anh chàng mới bắt đầu nhúc nhích. Nhưng phải đến khi rút vào lỗ tai phải, lúc đó anh chàng mới choàng dậy.*

**Dam San** : này cô, sao cô lại đùa với tôi như vậy hả? Làm tai tôi nhột quá đi thôi.

**H'Lĩ** : Nhột gì mà nhột ! Anh xem vợ anh đâu rồi? Voi đã tha người ta vào tít trong núi Cũ Yang Lăk rồi, anh có biết không?

*Dam San tức thì dốc tai trái, cục chày rơi tọt ra; dốc tai phải, cục chày nữa rơi tọt ra. Chị em chàng liền xếp cho chàng một guì com , một guì gan trâu, gan bò. Chàng quơ vọi một cây nõ, một ống tên , quơ luôn cả một cây xagac rồi quàng guì lên vai ra đi. Chàng lần bước theo dấu chân voi. Hạt bí, hạt đỗ ở các bãi phân voi đã mọc cây. Cứ lần theo dấu chân voi, chàng đi mãi, leo hết đồi này lại tụt đồi kia mà chẳng thấy bóng con voi đâu cả. Chàng khóc hu hu, chàng than hô hô*

**Dam San** : Ôi mình ơi, mình chết mất rồi. Con người như đúc trong ống, như khuôn trong bầu . Đồi ông cậu xưa không có ai như vậy. Đồi ông bác xưa cũng không có ai như vậy cả. Thế mà chết mất rồi .

*Chàng leo hết đồi nọ đến đồi kia thì bắt gặp con voi*

**Dam San** : Ồ cái nòi mtr'ong bñ nhà trời ! mày bỏ chạy đi đâu hả?

*Nghe tiếng Dam San con voi tức thì quay ngoắt trở lại. Nó đến trước mặt Dam San nằm phục xuống. Dam San nhảy lên ngồi trên đầu nó, thúc nó quay về.*

**Dam San** : Này ơ H'Nhĩ. Cô đi việc gì vậy? Nếu đi săn tê giác thì đưa sừng đây tôi đi bán cho. Nếu đi săn voi thì đưa ngà đây tôi đi bán cho.

**H'Nhĩ** : Sừng siếc gì cái thầy mẹ anh! Ngà nghiếc gì cái l. mẹ anh

*Nói vừa dứt lời H' Nhĩ xiu đi, chết giấc. Dam San nhảy bổ vào bành voi, nhai một bụm cơm, lấy mũi xagac cạy hàm vợ, mớm cho tí cơm tí nước. H'Nhĩ tỉnh dần. Khi đã tỉnh hẳn, ăn uống được một mình rồi, nàng liền ngồi ăn cùng với Dam San. Ăn xong, hai vợ chồng lên đường về làng. Về đến làng rồi, H'Nhĩ vẫn chỉ nghĩ đến chuyện ăn và uống.*

### III

*Hội hè đã vãn. Bây giờ Dam San chơi quay. Chàng chơi suốt ngày cho đến chiều, thâu đêm cho đến sáng. H' Bhĩ gọi chàng*

**H' Bhĩ** : Ô anh ! Ô anh ! Về ăn cơm. Cơm đã khô trong bát, gà đã quắt lại trong xiên, thịt gà đã xác ra như thịt kên kên đực rồi đấy.

**Dam San** : Thế thì các cô cứ ăn đi. Bọn tôi chưa rồi.

*Nói rồi Dam San lại chơi quay.*

*Giữa lúc đó, tiếng đồn đã tới tai Mtao Grữ rằng H' Nhĩ là một cô gái đẹp thần cho cái giàu, là một cô gái xinh thần cho cái sang. Hắn cho tôi tớ đi xem thử.*

**Mtao Grữ** : Ô các con, các con hãy đến xem H' Nhĩ như thế nào. Đến nhà cô ta các con hãy nói “ chúng cháu đi mò rừng săn đêm kiếm thịt ăn. Đói rau chúng cháu ghé xin nghỉ. Đói cơm chúng cháu ghé xin bà cho ăn đây bà ạ”

*Bọn tôi tớ ra đi. Một đứa ngồi trên đầu voi. Một đứa ngồi trên lưng voi. Voi đi lưng trần , người mang theo tên nó. Chúng cứ thế mà đi. Đến nhà H' Nhĩ, chúng đánh voi áp sát vào sàn sân. H' Nhĩ đi ra ngoài nhà hỏi*

**H' Nhĩ** : các cháu đến có việc gì đấy, các cháu?

**Bọn tôi tớ** : Chúng cháu chỉ đi chơi thôi bà ạ. Chúng cháu đi mò rừng săn đêm kiếm thịt ăn. Đói rau chúng cháu ghé xin nghỉ. Đói cơm chúng cháu ghé xin bà cho ăn đây bà ạ.

*H' Nhĩ liền đi làm cơm cho ăn. Ăn xong, bọn tôi tớ hỏi*

**Bọn tôi tớ** : Thưa bà, ông đi đâu ?

**H' Nhĩ** : Ông các người đi đâu à? Ông đang chơi quay.

**Bọn tôi tớ** : Ông chơi quay ở đâu, thưa bà ?

**H' Nhĩ** : ông đang chơi ở đâu đó. Ở bãi thả trâu, ở bãi ngoài làng, trên đồi thả diều.

**Bọn tôi tớ** : Thế đi gọi ông có về không, thưa bà?

**H' Nhĩ** : Ông có mà thèm về ! Có khách đến nhà bán voi ,ông cũng không về. Gọi về ăn cơm, ông cũng không về nữa là.



*Đến đây, bọn tôi tớ của Mtao Grur ra về. Họ vừa về đến nhà, lão chủ của họ đã hỏi ngay*

**Mtao Grur** : Thế nào các con ? Có thấy H'Nhĩ không? Có đúng là cô ta đẹp không, các con ?

**Bọn tôi tớ** : Sao lại không đẹp được, thưa ông. Nàng quả là lộng lẫy như thần, ngài sáng như trời. Ngón tay như lông nhím. Mặt mày tròn trặn như quả hồng rùng, thứ quả không phải để ăn , mà chỉ để cầm chơi thôi. Thật là một cô gái tuyệt xinh, tuyệt đẹp , ông ạ !

**Mtao Grur** : Có sánh được với mụn vợ thái thuốc cho tao hút không?

**Bọn tôi tớ** : Đẹp hơn chứ ông.

**Mtao Grur** : Có sánh được với mụn vợ tằm trâu cho ta ăn không?

**Bọn tôi tớ** : Cũng đẹp hơn ông ạ.

**Mtao Grur** : Thế có sánh được với mụn vợ cả của ta không?

**Bọn tôi tớ** : Cũng đẹp hơn hẳn ông ạ.

**Mtao Grur** : Bớ các con , vậy thì đóng ngay bành voi cho ta.

*Voi đóng bành rồi. Mtao Grur nhảy lên ngòai và ra đi. Đến nhà H'Nhĩ Hấn nhảy xuống sàn sân. Khép nép đi vào ngòai ở ghế đánh Char. H'Nhĩ đi ra gian khách .*

**H'Nhĩ** : Ở Yiêng, yiêng đến chơi có việc gì?

**Mtao Grur** : Tôi đến thăm yiêng của tôi, vợ yiêng à. Thế yiêng tôi đi đâu?

**H'Nhĩ** : Yiêng của yiêng đang chơi quay.

**Mtao Grur** : Tôi muốn vợ yiêng cho đi gọi yiêng về. Tôi mong được thăm yiêng của tôi.

**H'Nhĩ** : Có gọi anh ấy cũng chẳng về đâu.

*Thế rồi H'Nhĩ đốt một gà mái ấp, giết một gà mái đẻ, giã gạo trắng như hoa epang, sáng như ánh mặt trời. Nấu com mời Mtao Grur. Khách ăn com xong rồi, nàng cho bê rượu ra. Rượu bê ra rồi, nàng ngồi uống với khách cho đến lúc mặt trời ngang cây xà dọc phía tây.*

**Mtao Grur** : Ở vợ yiêng , tôi về đây, vợ yiêng à. Yiêng có nhà đâu mà tôi nghỉ lại.

**H'Nhĩ** : Yiêng à, xin cứ mời yiêng ở lại nghỉ đêm với chúng tôi.

**Mtao Grur** : Để tôi về thôi vợ yiêng à. Đâu có yiêng ở nhà mà tôi nghỉ lại.

*Nói rồi Mtao Grữ đứng dậy ra đi, vờ để quên cái ống điếu của hắn trên giường gian khách. Hắn nhảy lên voi ra đi, nhưng ra đến cổng làng thì quay lại gọi*

**Mtao Grữ** : Ở vợ yiêng, đem giùm ra cho tôi cái ống điếu.

**H'Nhĩ** : Ở các con, ở các con , đem cái ống điếu ra cho ông.

**Mtao Grữ**: Ấy không, vợ yiêng ơi, tôi không ung người khác đưa ra đâu. Chính vợ yiêng đưa ra tôi mới ung.

*H'Nhĩ cầm ống điếu đi ra*

**H'Nhĩ** : này đây, yiêng, ống điếu của yiêng đây !

*H'Nhĩ giơ ống điếu lên, giờ mãi chưa tới, đến khi vừa tới thì Mtao Grữ chộp lấy tay, lôi tuột nàng vào bành voi, thúc voi chạy. H'Nhĩ la lên*

**H'Nhĩ** : Ối em ơi ! Ối em ơi ! Chạy báo ngay cho anh biết người ta đã đến đánh chị ngay tại nhà, cướp chị ngay giữa làng, bắt đi hết tôi trai tở gái rồi.

*H'Bhĩ cầm cổ chạy, mũi xoắn thì vắt mũi xoắn, miệng sùi thì quẹt miệng sùi. Nàng vừa tới nơi, Dam San đã nói đùa*

**Dam San** : Ở cô nàng, có chuyện gì ching leo đàn bép, bậc quyền sang đến nhà con chó này, bỗng dung cô nàng lại hạ cổ đến nhà tôi lần này vậy ?

**H'Bhĩ** : Đây tôi không giỡn với anh đâu nhé . Người ta đã đến đánh chị tôi ngay tại nhà, cướp chị tôi đi ngay giữa làng rồi đó.

**Dam San** : người ta là đứa nào vậy ?

**H'Bhĩ** : Nghe nói là Mtao Grữ , một tù trưởng chuyên đi giày xéo đất đai của các tù trưởng nhà giàu.

**Dam San** : Ừ, muốn cướp thì hắn cứ cướp, không muốn cướp nữa thì hắn thôi. Vợ nhà giàu thì ai chẳng muốn cướp? ( nói với anh em vợ ) Bớ các bạn, chúng ta về làng nào .

*Mọi người ra về. Họ đã về đến làng.*

**Dam San** : ở các bạn, bây giờ chúng ta làm gì đây ? Rượu chúng ta sẽ dâng. Lợn chúng ta sẽ cúng để cầu chèo béo, bò chao được chăng ? Phải cầu chèo béo bò chao báo đường cho đúng ! Phải cầu bằng được chim phỉ, chim nhông dẫn đường cho đến chốn đến nơi.

*Thế là người ta đi lấy ché tuk, ché tao và giết con trâu rần trán, con trâu mà thần đã cho từ trước từ xưa, để làm lễ.*

**Dam San** : Ô các bạn, bây giờ các bạn hãy đi lấy cho ta thứ ngải nổi tiếng ở gốc xoan, thứ ngải linh thiêng ở gốc chuối. Những thứ ngải đã nhiều lần giúp ông ta đánh thắng người Mnông, bắt tù binh, thu nhiều của cải. Các bạn hãy nổi lên tiếng trống thần Dam Bhu có chũm chọe và xích sắt kêu rền vang. Chiếc trống mà từ trên cao ông Trời đã ban cho, từ trên cao ông Trời đã ầm ầm thả xuống. Chiếc trống mà vừa vọng đến vùng Bih, người Bih phải lùa trâu lên. Vọng đến vùng Lào, người Lào phải đánh voi xuống. Vọng đến người blô, người ÊPan, người Blô, người ÊPan cũng khiêng lợn, khiêng rượu lên.

**Tôi tớ** : Thưa ông, ông định cho đi bắt cá con nước nào vậy ?

**Dam San** : gặp vực nhỏ, ta bắt vực nhỏ. Gặp vực lớn, ta bắt vực lớn. ( nói với Y Suh, Y Sah ) Ở Y Suh, ở Y Sah, ở những chàng trai có tài ăn nói, giỏi lý lẽ, biết thuyết phục bọn tù trưởng nhà giàu, các người hãy lấy dây đồng đem theo nhiều sai, hãy lấy thóc lúa đem theo nhiều gùi. Đi gọi về đây bàn dân thiên hạ, cả người Bih rộng miêng, cả người Mnông tai dài, người người đem theo hồ lô, nỏ bẫy. Hãy đi gọi về đây tất cả, để cùng ta đi đánh kẻ thù, bắt tù binh, xéo nát đất đai của tên tù trưởng nhà giàu Mtao Grư. Các người hãy đi gọi về đây từ tây sang đông tất cả các tù trưởng người Mnông đeo răng rắn, các tù trưởng người Bih đeo nanh cọp (nói với tôi tớ) Hỡi nghìn chim sẻ, hỡi vạn chim ngói, hỡi tất cả tôi tớ của ta, các người hãy theo ta đi đánh tên Mtao Grư nào.

*Đoàn người ra đi, đông như bầy catong, đặc như bầy thiêu thân, ùn ùn như kiến như mối. Voi đục đóng bành mây, voi cái đóng bành mũi. Ngồi trên đầu voi là những chàng trai vạm vỡ. Một trăm người đi ở trước, một nghìn người cất bước theo sau. Một mình Dam San cao lệnh khênh đi giữa. Tôi tớ kéo theo từng từng lớp lớp, bóng người đi rợp cả một vùng.*

*Họ đến giếng làng, rồi đến bờ rào làng Mtao Grư. Trước mặt họ là một bờ rào tre một lớp hai lớp. Một bờ rào lồ ô một hàng hai hàng. Cổng làng trồng hai hàng cột lớn.*

*Họ áp sát bờ rào làng, ẩy cổng làng. Từ trong làng vọng ra tiếng ching khok và hliang, nghe ì à, ì ọp như tiếng ếch kêu dưới nước. Rõ ràng đây là một tay tù trưởng giàu mạnh. Một tù trưởng giàu mạnh đầu bịt khăn nhiễu, vai mang nải hoa thật.*

**Dam San** : Ô yiêng ! Ô Yiêng ! Mở cổng ! Trời nắng to mặt ta đang bị chói nắng đây này.

**Mtao Grư** : Ô các con ! ở các con ! Ra xem có chuyện gì ngoài ấy ? Tiếng gì như tiếng gà cục tác, tiếng trẻ nhà ai đang khóc, hay tiếng đe chí chát của gã thợ rèn ở ngoài kia? Ra xem, nếu thấy người nhát thì hãy mở cổng. Nếu thấy người dữ thì chôn cổng lại cho chắc. Nện cổng lại cho thật chặt, nghe !

**Dam San** : Ô Y Suh, ở Y Sah, hãy lấy những chiếc búa ăn rừng bén nhất san bằng cái bờ rào này đi nào. Hãy chặt ở dưới, bổ ở trên, phá tan cái rào, cái cổng làng này đi nào.

*Người của Dam san đông như bầy catong, đặc như bầy thiêu thân, ùn ùn như kiến như mối. Họ đến bãi ngoài làng, tiến sát bờ rào làng.*

**Dam San** : Ồ yiêng, ơ yiêng xuống đây ! Chúng ta đấu nhau chơi.

**Mtao Gru** : Ồ yiêng, ơ yiêng! Mời yiêng lên nhà, ta muốn làm lễ cầu phúc cho yiêng một trâu.

**Dam San** : Yiêng còn muốn cúng trâu cầu phúc cho ta à? Há chẳng phải vợ ta yiêng đã cướp, đòi ta yiêng đã chặt, ruột gan ta yiêng đã moi ra rồi sao?

*( nói với tôi tớ)* Ồ các con ! Bớ các con ! Lấy cái sà n sân nhà này đem bỏ đôi ra cho ta. Lấy cái cầu thang nhà này đem chẻ ra kéo lửa , hun cái nhà này cho ta xem nào.

**Mtao Gru** : Ấy khoan ! yiêng ! Khoan ! Để ta xuống. Không được đâm ta khi ta đang xuống đó nghe.

**Dam San** : Sao lại đâm yiêng khi yiêng đang xuống? Yiêng xem, cả con lợn của yiêng ở trong chuồng, nào ta có thềm đâm đâu.

**Mtao Gru** : Ồ yiêng, ơ yiêng ! Không được đâm ta khi ta đang đi đó nghe

**Dam San** : Sao ta lại đâm yiêng khi yiêng đang đi ? Yiêng xem, cả con trâu của yiêng ở trong chuồng , nào ta có thềm đâm đâu.

*Thế là Mtao Gru phải xuống.*

**Dam San** : Ồ yiêng! Khiên đao của yiêng là khiên đao gì vậy?

**Mtao Gru**: Khiên thần, đao thần. Khiên đao dính đầy những oan hồn, khiên đao chỉ nhằm đuổi bọn tù trưởng nhà giàu. Ồ yiêng, còn khiên đao của yiêng là gì vậy ?

**Dam San** : Khiên đao kêu lạch xạch, khiên đao bị một ăn, không biết còn vững hay không còn vững . Ồ yiêng người hãy múa trước đi.

*Mtao Gru rung khiên múa. Hấn múa kêu lạch xạch như quả mướp khô.*

**Dam San** : Yiêng múa một mình, yiêng múa chơi đó phải không yiêng?

**Mtao Gru** : Bớ yiêng, đến lượt yiêng múa đi.

*Dam San rung khiên múa. Chàng múa dưới thấp, vang lên tiếng đĩa khiên đồng. Chàng múa trên cao, vang lên tiếng đĩa khiên kình. Chàng múa chạy nước kiệu, ba lớp núi liền rạn nứt, ba đồi tranh liền bật rễ tung bay. Chàng chạy vun vút một mình không ai theo kịp .*

*Còn Mtao Grư bước thấp bước cao, chạy trốn mũi giáo thần, mũi giáo dính đầy những oan hồn của Dam san . Hắn nhằm đui Dam San phóng cây giáo của hắn tới, nhưng chỉ trúng một con lợn thiên.*

**Dam San :** Sao yiêng lại đâm con lợn thiên ? Còn đui ta yiêng dành làm gì? Đây, yiêng hãy xem ta

*Cây giáo thần, cây giáo dính đầy oan hồn của Dam San nhằm đui kẻ thù phóng tới, đâm vừa trúng đích.*

**Dam San :** Đui Yiêng sao lại đồ thế kia, ơ yiêng?

**Mtao Grư :** Cái viên chẵn của vợ hai chúng ta ở nhà đó.

*Mtao Grư khập khiễng như gà gãy cánh , lão đảo như gà gãy chân, vừa chạy vừa kêu oái oái ở bãi tây. Hắn tránh quanh chuồng lợn, Dam San phá tan chuồng lợn. Hắn tránh quanh vườn cam, Dam San phá nát vườn cam. Ba lần hắn chạy trốn về phía đông, ba lần hắn chạy trốn về phía tây , vướng hết thùng trâu đến chảo voi. Cuối cùng không chạy được nữa, hắn ngã lăn quay ra đất. Dam San nhảy tới giẫm lên chém đui hắn.*

**Mtao Grư :** khoan , yiêng. Hãy khoan, yiêng! Để ta làm lễ cầu phúc cho yiêng một trâu.

**Dam San :** Sao lại khoan? Chân người đã đứt, đui người đã gãy. Máu người đã chảy lênh láng khắp xóm làng. Đầu người ta sẽ vút trong rừng tranh. Hàm người ta sẽ bêu ngoài sân cỏ, cho kiến đen kiến đỏ chúng bâu. Người to gan lớn mật. Dám coi mình cao hơn cả non xanh. Vợ ta người cướp, đui ta người chém, ruột gan ta người moi. Khắp người Êđê trên cao, người Bih , người Mnông dưới thấp, khắp tây đông không có một ai như người cả. ( *nói với tôi tớ* ) O các con, ơ các con. Cái đầu hắn các con đem bêu ngoài cổng làng . Cái hàm hắn các con đem móc ngoài bãi cỏ, cho kiến đen kiến đỏ chúng bâu. ( *nói với dân làng Mtao Grư* ). Hỡi nghìn chim sẻ , hỡi vạn chim ngói. Hỡi tất cả tôi tớ có ở đây, các người có đi với ta không?

**Dân làng :** sao chúng tôi lại không đi? Tù trưởng chúng tôi đã chết rồi. Sao chúng tôi lại không đi? Tù trưởng chúng tôi đã rửa ra rồi. Chúng tôi còn ở lại với ai?

*Ai phải gọi là ông thì gọi là ông*

**Dân làng :** Ông ơi, ông ! Chờ chúng tôi với. Để chúng tôi hót cái bếp đã.

*Ai phải gọi là bác thì gọi là bác*

**Dân làng :** Bác ơi, bác ! Chờ chúng tôi với. Để chúng tôi quét cái nhà đã.

*Dam San ra về. Người đi đông như bầy catong, đặc như bầy thiêu thân, ùn ùn như kiến như mối. Họ đem theo của cải trông như con ong đi chuyển nước, như vò vẽ đi chuyển hoa , như trai gái đi bến nước của làng gùi nước.*

**Dam San** : Ở các con, ở các con. Ai ung cùm thì chặt cùm. Ai ung gông thì chặt gông mà mang theo.

**Dân làng** : vâng chúng tôi xin chặt. Chúng tôi sẽ chặt và mang theo cho đến bãi ngoài làng, cho đến sân trong làng ông à.

**Dam San** : nào ta có bảo các người chặt thật gông cùm làm gì. Ta chỉ muốn bảo các người chặt lấy cột nhà đem về làm nhà mà ở.

*Đoàn người về đến bãi làng, rồi đến sân làng. Người ta lấy rượu năm ché, trâu sỏ một con làm lễ cáo thần, cáo tổ tiên, cáo linh hồn các tù trưởng xưa cũ, cầu cho được nạn khỏi tai qua, bình yên vô sự.*

**Dam San** : ta vừa chiến thắng kẻ thù, bắt tù binh, giẫm nát đất đai của một tù trưởng nhà giàu trở về. Nay vì sức khỏe của ta, ta xin dâng các thần rượu bảy ché, trâu đực bảy con; rượu bảy ché, bò bảy con; rượu bảy ché, lợn thiến bảy con; cầu thần phù hộ cho ta ngày càng mạnh càng lớn không ai bì kịp, không ai sánh tày.

*Dam San mở hội ăn uống đông vui suốt một mùa khô năm mới. Nay hội đã tan, rượu đã nhạt, ché đã phai, mọi người ra về, ai về nhà ấy.*

#### IV

*Dam San nghỉ một ngày, ngơi một đêm, ở thêm một chiều một sáng. Chàng gọi*

**Dam San** : Hỡi bà con dân làng, hỡi các em, cách cháu ! Hội hè đã vẫn, bây giờ chúng ta phải lo việc làm ăn, sửa sang ruộng rẫy, kéo hạt muối, thiếu thuốc, đến quả kên, củ ráy cũng không có mà ăn. ( *nói với tôi tớ* ) Bớ các con, chúng ta hãy đi phát rẫy, dọn ruộng, hãy đi rừng săn thú nào.

*Thế là họ ra đi tìm rừng làm một cái rẫy bẫy vật núi. Họ đã phát xong cỏ, đốn xong cây. Ít lâu sau đó họ đốt, rồi ai làm cỏ cứ làm, ai cào cứ cào.*

**Tôi tớ** : Ái chà ! thế mà chúng ta đã làm cỏ xong, cũng đã cào dọn xong rồi đó. Mưa rào rồi, bớ anh em, ta đi tria nào.

**Dam San** : khoan, khoan, ơ các con. Hãy chờ ta lên ông Trời xin giống về đã.

*Nói rồi Dam san ra đi*

**Dam San** : ông ơi ! ới ông ơi ! Thả thang xuống cho cháu.

*Ông Trời thả xuống một cái thang vàng, Dam San leo lên.*

**Ông Trời** : Cháu lên có việc gì đó ? Gấp lắm hả ?

**Dam San** : Không có chuyện gì gấp đâu ông ơi . Cháu chỉ lên xin ông lúa giống thôi.

*Ông Trời lấy lúa giống cho Dam san. Ông cho đủ thứ, mỗi thứ một hạt, mỗi thứ một hạt.*

**Dam San** : ông ơi, từng này sao đủ tria ?

**Ông Trời** : sao lại không đủ ? Cháu cứ tria mỗi góc một thứ, mỗi góc một hạt là đủ đấy cháu ạ.

*Dam San tụt xuống đất đi về. Về đến nơi chàng ra lệnh*

**Dam San** : ơ nghìn chim sẻ, ơ vạn chim ngói. Ở tất cả tôi tớ của ta, các người hãy một trăm người vạch luống, một nghìn người chọc lỗ tria đi.

*Thế là đoàn người nườm nượp riu rít gieo tria. Người kín đen như một đêm không trăng, như một mớ tơ đen vừa nhuộm, ùn ùn như kiến, như mối.*

**Tôi tớ** : chu cha ! Thế mà tria xong rồi đó ông ạ.

**Dam San** : bây giờ chúng ta làm chòi giữ rẫy đi.

*Chòi rẫy làm xong, Dam San ngủ lại để canh thú rừng đến phá rẫy, đuổi lũ két, lũ vẹt, trông chừng bầy hươu nai, lợn rừng, gà rừng, chim sẻ, chim ngói. Còn H'Nhĩ, H'Bhĩ người thì ngồi may áo ở chòi phía đông, người thì ngồi dưới gầm nhà dệt vải.*

\*

\*

\*

*Dam San nghỉ một ngày, ngơi một đêm, ở không thêm một chiều một sáng*

**Dam San** : Ở Y Blim làng Blô, ở Y blô làng Blang, ở làng Kang, làng Ana, nơi chôn nhau của những cô gái đẹp. Ở làng Hoh, làng Hun, nơi cất rốn của những chàng trai xinh. Các người đi bắt voi về cho ta.

**Y Blim, Y Blô** : Thưa ông, ông cần voi làm gì ạ ?

**Dam San** : ta muốn cùng các người chiều đi câu, sáng đi bắt cá. Ăn mãi trâu bò ngán rồi. Bây giờ ta muốn ăn con tôm con cua.

*Y Blim, Y Blô đi bắt voi.*

**Y Blim, Y Blô** : Ở Dut, ở Dut, mày ăn cây le. Ở Đê, ở Đê, mày ăn cây lồ ô. Chủ chúng mày, ông Dam San nay muốn chúng mày đưa ông đi bắt cá ( hỏi Dam San) ở ông, ở ông, ông cho đóng bành nào ?

**Dam San** : voi đục đóng bành mây, voi cái đóng bành guột.

*Voi đục bành rồi Dam San leo lên ra đi. Người đi theo đông như bầy catong, đặc như bầy thiêu thân, ùn ùn như kiến như mối. Đoàn người đến một con suối.*

**Dam San** : ở các con, ở các con, tháo bành voi, chúng ta xuống nước nào.

Đoàn người xuống nước. Tức thì cua chết đầy bờ, tôm chết đặc suối, cá sấu trong hang, rắn hổ rắn mai đều kéo nhau nằm dài trên mặt đất

\*

\*

\*

*Giữa lúc đó, danh vang đến thần, tiếng lừng khắp nơi, Mtao Mxây nghe đông tây đâu đâu cũng nói H'Nhĩ là cô gái đẹp thần cho cái giàu, là một cô gái xinh thần cho cái sang. Vì vậy hẳn đã cho tôi tớ đi dò la xem sao.*



**Mtao Mxây** : Thế nào các con , nàng đẹp thật chứ các con?

**Tôi tớ** : Đẹp thật ông à ! Đã đẹp gái, đôi bắp chân lại tròn trặn. Váy nàng thì tuyệt vời là đẹp ! Nó cứ loang loáng như ánh chớp , anh ánh như sét, rọi lên xóm làng những tia sáng muôn màu.

**Mtao Mxây** : Ô các con, ơ các con, vậy thì đóng ngay bành voi cho ta.

*Tôi tớ đi bắt voi. Voi đục đóng bành mây, voi cái đóng bành mũi. Ngồi trên đầu voi là những chàng trai vạm vỡ. Mtao Mxây là một tù trưởng xinh trai thần cho cái giàu, gông cùm đầy ắp hai bên cổ làng. Lông chân hấn như chài , lông đùi hấn như chuốt, lông mi như trui cứng giăng đều. Mặt hấn như hừng hơi men, như hầm trong nước vang, trâu tơ thấy cũng không dám đi qua trước mặt.*

*Mtao Mxây đến bến nước của làng, thấy trai gái đang tắm, hấn cất tiếng hỏi*

**Mtao Mxây** : Ô các con, ơ các con. Đầu bến nước này là ai? Ai là con chim chut mẹ, ai là đốt cây êdung , đốt dây mniêng ở làng này<sup>[8]</sup>.

**Tôi tớ** : Ở đây chỉ có cây mdok , chỉ có cây êbua. Chủ là từ chúng tôi, mà tớ cũng là từ chúng tôi.

**Mtao Mxây** : Thế ai ở đây là người tên thường được mọi người nhắc tới, số chày giã gạo thường được người ta đếm xem có bao nhiêu?

**Tôi tớ** : Đây chính là làng chàng Dam San , vị tù trưởng giàu mạnh đầu đội khăn nhiễu, vai mang nải hoa đó.

*Mtao Mxây đi vào làng*

**Mtao Mxây** : Ô mấy mụ thối thây đang đứng ở cối giã gạo ! Ô mấy mụ lòi dom đang cầm chày giã gạo. Ta hỏi các mụ đầu bến nước ở đây là ai, ai là con chim chut mẹ, ai là đốt cây êdung, đốt dây mniêng ở cái làng này? Ai là người đầu làng của các mụ?

**Gái làng** : Ông lại không biết đó là chàng Dam San, người mà danh vang đến thần , tiếng lừng khắp núi , đông tây đâu đâu cũng nghe đồn chân không phải xuống đất mà nô lệ vẫn có, chân không phải chạy mà voi vẫn có sao?

**Mtao Mxây** : Quả đây là một tù trưởng giàu mạnh thật. Một tù trưởng giàu mạnh đầu đội khăn nhiễu vai mang nải hoa thật !

*Mtao Mxây đến bãi đầu làng , rồi đến sân làng.*

**Mtao Mxây** : Ô các con, ơ các con, nhà chàng Dam San đâu?

Tôi tớ : nhà nào nhỏ là nhà giàu. Nhà nào lớn là nhà nghèo. Nhà nào tôi trai, tớ gái cho lợn ăn bằng chĩnh. Nhà nào các sần sần sau phơi đầy chỉ đỏ. Sần sần trước phơi đầy chỉ vàng, nhà nào ăm ắp đệm voi, nhà ấy là nhà nghèo đó

**Mtao Mxây** : Chà, lũ tôi tớ cái làng này đùa cả với tù trưởng. Thấy mẹ chúng mày, l. mẹ chúng mày, cái làng này.

*Mtao Mxây đưa mắt ngắm ngôi nhà của Dam San . Nhà dài cả một hơi chiêng , sần sần rộng cả một hơi ngựa chạy. Tôi tớ xuống thang đi giã gạo như vãi cối, vãi chày. Đĩa khiên đồng lấp lánh như ánh đèn chai. Cột phơi chỉ thì oằn xuống. Các sào phơi đều trĩu nặng những tà vải sọc rằn. Thịt bò trit trâu đen nhà. Ấu đồng , chậu thau không đâu còn chỗ để. Trong nhà thì xà ngang được khắc chạm, người đi đi, lại lại như trong sương mù. Các cầu thang rộng bằng lá chiếu, người nối đuôi nhau lên xuống mà không một ché đuê vẫn không chặt . Đâu sần sần để hình trăng khuyết, đầu cầu thang để hình mỏ chim ngói. Ngắm nhà một tù trưởng nhà giàu thấy quả là vui thật !*

*Mtao Mxây xuống voi. Chỉ chồm lên một cái hấn lên hết cầu thang. Hấn dậm chân lên sần sần, hai lần sần sần làm như vỗ cánh, bầy vì cột nhà chao qua rồi chao lại. Vung vẩy hai tay làm ra vẻ là người quen biết, hấn ném cái nón của hấn xuống sần nhà , rồi đến ngồi trên chiếc ghế đánh char. Bọn trẻ con thấy hấn phát sợ, đưa khóc thét lên, đưa la liú lười, cả làng inh lên tiếng khóc là tiếng khóc.*

**Tôi tớ** : Ô bà, ơ bà. Cả nhà đầy khách. Gian khách đầy người Chăm, những người cầm đầu đang ngồi xúm xít giữa nhà. Có khách người Bih đeo răng cọp. Có khách người Mnông đeo răng rắn. Bắp chân họ như trau, bắp đùi họ như chuột, mu bàn chân họ lấp lánh như những vì sao. Họ ở trần giống như quả dưa gang, như con sóc hoa, trông một người mà cứ thấy hóa hai ba người, bà ạ.

*H'Nhĩ bỏ váy cũ, mặc váy mới. Nàng hỏi H'Bhĩ*

**H'Nhĩ** : Chị đẹp chưa em ?

**H'Bhĩ** : Đẹp rồi đó chị ạ. Đẹp như thế là vừa đủ. Đen rồi đấy chị ạ. Đen chừng ấy là vừa xem.

*H'Nhĩ mặc một váy đen như hoa én, như hoa hblê, cái váy từ trên cao ông Trời đã ban cho nàng. Nó ánh như sét, loáng như chớp, rọi lên xóm làng những tia sáng rực rỡ. Búi tóc chải mượt, nàng luôn giữ thật mượt . Búi tóc chải gọn, nàng luôn giữ thật gọn. Cả búi tóc to như độn một chiếc chĩnh mong. Mớ đuôi gà thì đủ để xua ong, vạt mối, lớp kín cả một sần sần, sum suê như một cây knia nặng bóng. Một trâm đục cài ngang, một trâm chạm cài dọc giữ búi tóc không cho gió thổi tung, Khắp các xóm làng không đâu có một cô gái như nàng.*

*H'Nhĩ đi ra gian khách, trông mềm mại như một cánh bèo là ngon, là lướt như một cánh không lia góc, váy còn ở đây mà người đã ở đằng kia. Vừa đi, chân nàng vừa nhón lên uốn ẹo làm duyên, hai tay vung vẩy trông như con gà xù lông , như con bò chao vỗ cánh, Khi nàng lướt lên trông như điều bay ó liệng, nước lững lờ trôi cũng không bằng. Nhờ chân hụt bước chẳng? Nàng liền tần ngần dừng lại hay ngồi xuống. Tiếng nàng nghe lạnh lạnh người chưa tới mà tiếng đã vắng lại.*

**H'Nhĩ** : Ồ yiêng, yiêng đến có việc gì ?

**Mtao Mxây** : Tôi đến chơi thôi vợ yiêng à. Tôi đến không có việc gì cả. Thế yiêng của tôi đi đâu?

**H'Nhĩ** : Yiêng của yiêng vắng nhà, đang đi rừng, đi suối săn thú, kiếm con cá, con tôm. Ở yiêng, xin mời yiêng hút miếng thuốc của tôi. Thuốc tôi đeo bằng rìu, chặt bằng xagac, phát bằng đao . Thuốc lũng bùng nhét ống điếu cứ bung ra, thuốc cháy như cỏ tranh, hút vào rất lười , yiêng hút tạm cho vậy.

**Mtao Mxây** : Tôi đến nhà vợ yiêng, tôi có thuốc hút. Tôi ở nhà tôi, tôi hút lá mbhiê. Tôi ở trong rừng, tôi hút lá êpang. Khách đến nhà, tôi không có thuốc chia cho khách, vợ yiêng à.

*H'Nhĩ trở vào nhà trong đốt một gà mái ấp, giết một gà mái đẻ, giã gạo trắng như hoa êpang, sáng như ánh mặt trời. Bắc nồi nấu cơm, chỉ ráo một bãi nước miếng, vừa dập một bà trầu cơm đã chín tới. Nàng xới cơm ra chén hoa da bích ngọc, đơm thức ăn vào bát hoa vẽ cây động đình với con cu xanh đang gù, con tu hú đang hót. Những chén bát này nhà giàu chỉ để ngắm chơi.*

**H'Nhĩ** : Ồ yiêng, ơ yiêng, mời yiêng xơi cơm. Cơm tôi mùi mốc, nước tôi mùi tanh. Gà tôi gà điều tha, nấu cơm mời yiêng là một mụ đàn bà ăn mặc lồi thối lếch thếch, xin mời yiêng ăn tạm vậy.

**Mtao Mxây** : Như thế cũng chẳng sao vợ yiêng à. Tôi đến nhà yiêng tôi mới có cơm ăn. Ở nhà tôi, một quả dưa tôi ăn ba năm, một quả chuối tôi ăn ba ngày, vợ yiêng à.

*Mtao Mxây ngồi vào mâm cơm. Hấn bốc mỗi miếng to bằng đầu con chồn, dứt miếng mỗi miếng to bằng đầu con gấu. Hấn ăn không biết xấu hổ. Cơm thì chỉ một nhúm, rau thì chỉ một nhón, nhưng thịt gà thì mỗi lần hấn quơ luôn ba miếng. Chốc lát hấn đã thôi. Chốc lát hấn đã ngồi nghỉ.*

*H'Nhĩ cho đi lấy rượu ché yủ, ché jăn , những cái ché có tám tai, phải năm đòn khiêng, mười người theo đỡ , ba người đi bẻ lá, năm người cài lá. Một chàng trai cao lênh khênh đi mời dân làng đến uống rượu.Tôi tớ lấy ra chĩnh mung, chĩnh mai, những cái chĩnh có tiếng đồng, tiếng bạc. Cũng lấy từ gùi quý ra những chùm lục lạc tấu lên. Tiếng nhạc làm cho ở dưới rung lên các cây xà măng đến toác ra, làm cho ở trên rung lên các cây quạ giang đến gãy gục.*

**H'Nhĩ** : Ồ các con, ơ các con. Ai đánh chĩnh hãy đánh không được bỏ dùi. Ai đánh trống hãy đánh không được dừng tay ! Hãy đánh như ông chúng ta xưa từng dạy đánh.

*Tôi tớ đổ nước rồi cắm cần vào ché.*

**H'Nhĩ** : Ồ yiêng, ơ yiêng , mời yiêng đến uống. Rượu tôi lờ lợ ngọt , dòn dốt chua. Rượu chẳng ra rượu , mời yiêng uống tạm vậy.

**Mtao Mxây** : Như thế cũng chẳng sao vợ yiêng à. Có chua có mặn cũng vẫn là rượu . Có đen có xấu cũng vẫn là con gái tù trưởng cơ mà.

*Thế rồi hai người mời nhau uống. Uống mãi cho đến mềm nhũn cả người ra đến tận chiều tối.*

**Mtao Mxây** : Chiều tối rồi, vợ yiêng à, tôi về thôi.

*Mtao Mxây để lại con dao ngắn của hắn ở bếp khách. Hắn nhảy vọt lên voi ra đi, nhưng ra đến quá cổng làng, hắn quay lại gọi*

**Mtao Mxây** : Ồ vợ yiêng, ơ vợ yiêng, đưa dùm tôi con dao tôi để quên ở bếp.

**H'Nhĩ** : Ồ các con, ờ các con, đem dao ra cho yiêng Mtao Mxây.

*Tôi tớ đem dao ra, Mtao Mxây không chịu nhận*

**Mtao Mxây** : Ồ vợ yiêng, ơ vợ yiêng. Tôi không ưng người khác đâu. Chính vợ yiêng đem gùm ra tôi mới ưng.

*Sai trẻ đi không xong, cho già đi không tới, H'Nhĩ đành mang khó vào thân đi vậy.*

**H'Nhĩ** : Đây, yiêng, con dao của yiêng đây.

*H'Nhĩ giơ dao lên mãi chưa tới. Đến khi vừa tới thì Mtao Mxây chớp lấy tay, lôi tuột nàng vào bàn voi. H'Nhĩ la lên*

**H'Nhĩ** : Ồi em ơi, Ồi Y Suh ơi, Ồi Y Sah ơi ! Chạy báo ngay cho anh biết, người ta đến đánh chị ngay tại nhà, vây chị ngay trong bếp , cướp chị ngay trong rẫy trong nương rồi. Cùm người ta đã trông, chót người ta đã đóng, trâu bò người ta đã bắt giữ, chim két chim vẹt người ta đã xiềng cả lại rồi.

*Y Suh, Y Sah chạy ngay đi, người cưỡi ngựa đực lưng sóc xia, người cưỡi ngựa cái lưng sóc kênh, leo núi thì ba dải núi toác ra; vượt đồi thì ba đồi tranh bật rể tung lên. Khiêu của họ kêu lên như có ai đó cầm lắc. Nhạc ngựa của họ kêu lên như có ai đó cầm rung*

**H'Nhĩ** : Cưỡi những con ngựa ấy thì đến bao giờ đến ! Cưỡi những con ngựa ấy thì đến bao giờ tới. Sao không cưỡi những con ngựa đực bắt kham, chạy cũng nhanh mà đi cũng nhanh.

*Y Suh, Y Sah đã đến suối.*

**Dam San** : ơ các ông bạn. Có chuyện gì mà ching leo dần bếp, bậc quyền sang lại đến nhà con chó này ? Bỗng dưng các vị lại hạ cố đến nhà tôi lần này?

**Y Suh** : này ông anh, chúng tôi không rồi để chơi cái trò nói lồi với ông anh đâu nhé.

**Dam San** : Vậy thì tôi đét các cậu vào đùi, tôi nẻ các cậu vào tay. Tôi hỏi các cậu thế chị các cậu ở làng có khỏe không ?

**Y Suh** : Khỏe gì mà khỏe, chị H'Nhĩ tôi ! Cùm người ta đã trông, chót người ta đã đóng, bò trâu người ta đã bắt giữ, chim két, chim vẹt người ta đã xiềng lại cả rồi.

**Dam San** : Đứa nào mà to gan lớn mật, đứa nào mà dám coi mình cao hơn cả non xanh vậy? Há hấn không biết Dam San này là một tù trưởng giàu mạnh, đầu đội khăn nhiều vai mang nải hoa hay sao? Há hấn không nghe danh vang đến thần, tiếng lừng khắp núi, cả đến vua chúa cũng biết ta đây không ai bì kịp, không ai sánh tày ; ta là một tù trưởng giàu mạnh, đầu đội khăn nhiều vai mang nải hoa ; ching ta đang mua, char ta đang sắm, nô lệ gái trai ta đang trả tự do hay sao? Hấn là ai mà dám moi gan hùm, thử gan gấu, muốn nếm xem mật ta đắng hay nhạt vậy ?

**Y Suh** : Người ta bảo hấn là Mtao Mxây , một tù trưởng giàu mạnh, đầu đội khăn nhiều vai mang nải hoa .

**Dam San** : Ơ nghìn chim sẻ, ơ vạn chim ngói ! Ở tất cả tôi tớ của ta! Bấy nhiêu là đủ, bấy nhiêu ở lại. Người ta đi đến đánh đuổi chúng ta trong rẫy, cướp phá chúng ta trong chòi, vườn mía vườn chuối chúng ta người ta đã phá tan hoang. Vậy chúng ta hãy quay về nơi xưa chốn cũ, chúng ta hãy trở về làng chúng ta nào.

*Tôi tớ tức thì kẻ vút vó trên bờ, người vút vọt dưới nước.*

**Dam San** : Hỡi các bậc cao niên. Hỡi các ông bác già cả! Hỡi các vị có tuổi trong làng, hỡi các vị có tuổi trong nhà. Chúng ta hãy lần theo dấu vết, tìm cho ra kẻ đã giạt cối, lôi chà, kẻ đã cướp vợ ta ngay trên đùi ta. Chúng ta hãy lần theo dấu ngựa, phân voi, lần theo con đường của khiên đao nào !

*Đoàn người ra về, đông như bầy catong, đặc như bầy thiêu thân, ùn ùn như kiến như mối. Họ về đến bãi ngoài làng, rồi vào trong làng.*

**Dam San** : Ơ các con , ơ các con ! hãy đi bắt trâu cật rượu làm lễ. Lấy rượu năm ché, trâu sỏ một con để cúng tổ tiên; rượu bảy ché, trâu đực một con để cúng cầu sức khỏe cho ta ! Ta sẽ đi lùng sục, đi dò hỏi cho kỳ thấy vợ ta. Ồ Y Suh, Y Sah! Ồ những chàng trai có tài ăn nói, giỏi lý lẽ, biết thuyết phục các tù trưởng nhà giàu ! Các bạn hãy đi vời về đây từ tây xuống đông các tù trưởng người Mnông tai dài, các tù trưởng người Bih miệng rộng, đầu bịt khăn bỏ mối dài như đuôi vượn, tay mang nỏ, mang tên nhiều như nạng cây, tầng tầng lớp lớp đi rợp núi, rợp rừng không sao kể xiết.

*Thế là từ các nơi người ta kéo đến đông nghịt, mù mịt như một đêm không trăng, đen kịt như một mớ tơ đen vừa nhuộm, ùn ùn như kiến, như mối.*

**Dam San** : Hỡi những người anh mặc giáp sắt, hỡi những người em mặc giáp lưới! Anh em là những tay khiên tài đao giỏi. Anh em có đi với ta không?

**Các tù trưởng** : Đi đâu thưa anh?

**Dam San** : Đi đánh một tù trưởng nhà giàu, bắt tù binh, xéo nát đất đai của hắn.

**Các tù trưởng** : vậy không đi thì còn làm gì nữa ?

*Đoàn người ra đi đông nghịt, mù mịt như một đêm không trăng, đen kịt như một mỏ tơ đen vừa nhuộm, ùn ùn như kiến, như mối. Họ đến bến nước làng Mtao Mxây , tràn vào khu đất làm rẫy, khu rừng bắt cá, khu đất làm vườn. Làng Mtao Mxây khum khum, đường đi lại thoải thoải lên, thoải thoải xuống. Trâu đen như cà xanh, bò đỏ như cà chín. Nhung nhúc như kiến như mối . Trong làng nhà nhiều như sỏi rài. Ở bến nước các tảng đá bàn đều phẳng lì. Thật không còn biết ca ngợi thế nào cái làng của tên tù trưởng nhà giàu này nữa. Bờ rào làng bên dưới giăng dây đồng, bên trên giăng dây sắt. Phía bắc trồng gai êpang, phía nam trồng gai kdriêng. Cổng làng chi chít chông lớn, chông nhỏ, quả cà ném xuống cũng không lọt. Chông lớn nhiều như sỏi cát, chông nhỏ nhiều như lông chó, con sóc nhảy vào cũng khó mà thoát thân .Bờ rào tre một lớp hai lớp , bờ rào lồ ô một hàng hai hàng, cổng làng thì đóng ba trụ dày kiên cố.*

*Lúc này Mtao mxây đang giết lợn giết trâu ăn uống linh đình mừng năm mới. Hòa với chình cái trống to , tiếng chình hlong, tiếng chũm chọe đang kêu lên rộn rã. Ngoài sần sần voi đực voi cái ra vào không ngớt. Trên giá treo chình không lúc nào vắng bởi các chình char. Những chuỗi thịt bò, thịt trâu xông khói treo đen cả nhà. Ấu đồng chậu thau nhiều không còn chỗ để.*

*Dam San leo lên nhà Mtao Mxây để dò la nghe ngóng.*

Mtao Mxây : Ô các con, ơ các con, coi chừng thằng địch Dam San nghe !

*Trong nhà người ta đánh chình. Dam San đứng nghe đánh chình. Người ta ăn thịt bò, Dam San ăn thịt bò. Người ta ăn thịt trâu, Dam San cũng ăn thịt trâu. Đến gần sáng thì chàng tụt xuống đất ra đi. Phập một cái chàng chém đứt các ống nước.*

**Mtao Mxây** : Ô các con, ơ các con. Coi chừng thằng địch Dam San nghe !

*Tôi tớ của Mtao Mxây bước ra sần sần xem*

**Tôi tớ** : ơ ông ơi ! Người ta chặt vỡ ống nước rồi.

**Dam San** : ơ yiêng, ơ yiêng ! Ra mở cổng ! Trời nắng to đang đốt cháy mặt ta đây này .

**Mtao Mxây** : ra xem ơ các con ! Khách nhát hăng mở cổng. Khách dữ thì chôn cổng lại cho thật chặt nghe !

*Bọn tôi tớ ra xem*

**Tôi tớ** : ông ơi, địch thật rồi.

Mtao Mxây : Địch hả ? Người ngợm hắn ra sao?

**Tôi tớ :** Hông hấn quần vải đen. Đầu hấn bịt khăn láng. Đúng là một trang tù trưởng trẻ tài ba ông ạ. Khiêl hấn tròn như đầu cú, gương hấn ánh như mặt trời. Khi ở trần hấn giống quả dưa gang. Khi ngồi thu lu hấn giống con sóc hoa, trông cứ như là hai ba người vậy ông ạ !

**Mtao Mxây :** Êu, êu ! Ở cái con mực đực. Lên đây mà ăn cơm cháy của vợ hai chúng ta đã nào.

Dam San : Bớ các con, xô đồ cái bờ rào này đi xem nào.

*Bọn tôi tớ Dam san có bao nhiêu người đều xúm lại xô, nhưng bờ rào không chuyển . Đến lượt anh em vợ của Dam san thay phiên nhau vào xô, bờ rào cũng chỉ gãy được một lớp .*

**Y Suh , Y Sah :** Chu cha ông anh ơi ! Chúng tôi chỉ xô được đến thế thôi. Ông anh có đánh đau, có giết chết, có vớt chúng tôi như đồ bỏ đi cũng đành vậy .

**Dam San :** Hỡi những người anh mặc giáp sắt, hỡi những người em mặc giáp lưới ! Hỡi những trang tù trưởng tài ba xinh đẹp, các anh vào xô xem nào !

**Các tù trưởng :** Ông anh ơi ! Chúng tôi cũng chịu . Anh có giết chết, có vớt chúng tôi như đồ bỏ đi chúng tôi cũng không làm gì hơn được .

**Dam San :** Sao thế nhỉ ? Té ra cứt các người không đủ đầy một ống le, dái các người không đủ đầy một ống lò ô, nảo các người không đủ đầy sọ các người à? Sai trẻ đi không xong, cho già đi không tới, ta đành phải ra tay ư?

*Nói rồi Dam San xô một cái cả cái bờ rào làng Mtao Mxây đổ lẩn kènh. Người của Dam San đông như bầy catong, đặc như bầy thiêu thân, ùn ùn như kiến như mối, tràn vào sân làng*

*Nhà Mtao Mxây cột sần sân dẽo hình trăng khuyết, đầu cầu thang dẽo dẽo hình mỏ chim ngói. Ngói nhà của lão tù trưởng nhà giàu này quả là đẹp thật. Cầu thang rộng một lá chiếu, người nói đuôi nhau lên xuống mà khiêng một ché đuê vẫn không sợ chật.*

**Dam San :** O yiêng, o yiêng, xuống đây ! Ta thách ngươi đọ đao với ta đây.

**Mtao Mxây :** tao không xuống đâu yiêng ơi ! Tay ta đang còn bận ôm vú vợ hai chúng ta ở trên nhà.

Dam San : Xuống, yiêng ! Xuống, yiêng ! Ngươi không xuống ư? Ta sẽ bỏ đôi cái sần sân của ngươi cho mà xem. Ta sẽ lấy cái cầu thang của nhà ngươi chẻ ra kéo lửa, ta hun cái nhà của ngươi cho mà xem !

**Mtao Mxây :** Khoan, khoan yiêng ! Để ta xuống ! Không được đâm ta khi ta đang xuống đó nghe.

**Dam San :** Sao ta lại đâm ngươi khi người đang xuống ? Ngươi xem cả con trâu cái của nhà ngươi trong chuồng, ta nào có thèm đâm đâu.

**Mtao Mxây** : ta rất sợ người đâm ta khi ta đang đi .

**Dam San** : Sao ta lại đâm người khi đang đi ? Người xem, cả con heo nái của nhà người dưới đất, nào ta có thềm đâm đâu.

*Thế là Mtao Mxây phải xuống. Khiên hắn tròn như đầu củ. Giảo hắn óng ánh như cái cầu vồng. Trông hắn dữ tợn như một vị thần. Hắn đóng một cái khóa sọc gấp bỏ mũi, mặc một cái áo dày nút, đi từ nhà trong ra nhà ngoài, dáng tắn ngàn do dự, mỗi bước mỗi dần đo, giữa một đám đông mịt mù như trong sương sớm.*

**Dam San** : người múa trước đi ơ yiêng .

**Mtao Mxây** : Người mới là người múa trước, ơ yiêng . Ta như gà làng mới mọc cựa êchăm, chưa ai đâm phải mà đã gãy mất cánh.

**Dam San** : Người cứ múa đi , ơ yiêng

*Mtao Mxây rung khiên múa vậy. Khiên hắn kêu lạch xạch như quả mướp khô. Hắn múa một mình, Dam San khôngnhúc nhích.*

**Dam San** : Người múa một mình, múa kêu lạch xạch như quả mướp khô. Miếng múa ấy người học ai vậy?Người múa chơi đó phải không yiêng?

**Mtao Mxây** : Ta học ai à? Có cậu ta học cậu. Có bác, ta học bác. Có thần Rồng, ta học thần Rồng.

**Dam San** : Thế à yiêng ? ta thì đâu có cậu mà học cậu, đâu có bác mà học bác! Chỉ có hai ta đây, người múa đi ta xem nào.

**Mtao Mxây** : Thế người không biết ta đây là một người đã quen đi đánh thiên hạ, bắt tù binh, giẫm nát đất đai thiên hạ hay sao?

**Dam San** : Vậy thì người hãy xem ta đây

*Dam San rung khiên múa. Một lần xóc tới chàng vượt một đôi tranh. Một lần xóc tới nữa, chàng vượt một đôi lỗ ô. Chàng chạy vun vút qua phía đông, vun vút qua phía tây. Còn Mtao Mxây thì bước thấp bước cao chạy hết bãi tây sang bãi đông. Hắn vung đao chém đánh phập một cái, nhưng chỉ vừa trúng một cái chảo cột trâu.*

**Dam San** : sao người lại chém cái chảo cột trâu ? Còn khoeo chân ta người dành làm gì ?

*Đến lúc này Mtao Mxây bảo H'Nhĩ quăng cho hắn một miếng trầu, nhưng Dam San đón được miếng trầu. Chàng nhai trầu, sức chàng tăng lên gấp bội*



**Dam San** : Bớ Yiêng , bây giờ người lại chạy ta đuổi coi

*Thế là Dam San lại múa. Chàng múa trên cao, gió như bão. Chàng múa dưới thấp, gió như lốc. Chòi lẫm đổ lẫm lốc. Cây cối chết rụi . Khi chàng múa dưới thấp, vang lên tiếng khiêng đồng. Khi chàng múa trên cao, vang lên tiếng khiêng kình. Khi chàng vừa múa vừa chạy, ba quả núi toác ra, ba đồi tranh bật rễ tung bay. Cây giáo thần, cây giáo dính đầy những oan hồn của chàng nhằm đuổi Mtao Mxây phóng tới, nhưng không thủng. Chàng đâm vào người Mtao Mxây, cũng không thủng. Đến lúc này Dam San đã thấm mệt. Chàng vừa chạy vừa ngủ, chàng mộng thấy ông Trời*

**Dam San** : Ôi chao ! Chết mất thôi ông ạ. Cháu đâm hẳn mãi mà không thủng

**Ông Trời** : Thế hả cháu ! Vậy thì cháu lấy một cái chày cụt ném vào vành tai hẳn là được.

*Dam San bưng tỉnh, chộp ngay một cái chày cụt ném trúng vành tai kẻ địch. Cái giáp của Mtao Mxây tức thì rơi loảng xoảng. Mtao Mxây tháo chạy. Hẳn tránh quanh chuồng lợn Dam San phá tan chuồng lợn. Hẳn tránh quanh chuồng trâu, Dam San phá tan chuồng trâu. Cuối cùng hẳn ngã lăn quay ra đất.*

**Mtao Mxây** : ơ yiêng ! Ơ yiêng ! Để ta làm lễ cầu phúc cho yiêng một trâu ! Ta cho thêm yiêng một voi

**Dam San** : Người còn cúng trâu cầu phúc cho ta làm gì ? Chẳng phải vợ ta người đã cướp, đùi ta người đã đâm rồi sao?

*Nói rồi Dam San đâm phập một nhát, cắt đầu Mtao Mxây đem bêu ngoài đường.*

**Dam San** : nói với tôi tớ Mtao Mxây : Ở nghìn chim sẻ, ở vạn chim ngói. Ở tất cả tôi tớ có mặt ở đây. Các người có đi với ta không ?

*Chàng gõ vào một nhà trong làng Mtao Mxây*

**Dân làng** : sao chúng tôi lại không đi? Tù trưởng chúng tôi đã chết rồi, lúa chúng tôi đã mục rồi. Chúng tôi còn ở với ai?

*Dam San gõ vào xà máng, đập vào phen tất cả các nhà trong làng.*

**Dân làng** : sao chúng tôi lại không đi, nhưng bác ơi, xin bác chờ chúng tôi quét cái bếp và cho lợn ăn cái đã .

*Dam San lại gõ vào xà máng, đập vào phen mỗi nhà trong làng.*

**Dam San** : Ở tất cả dân làng này , các người có đi với ta không? Tù trưởng các người đã chết, lúa các người đã mục. Ai chăn ngựa hãy đi bắt ngựa. Ai giữ voi hãy đi bắt voi. Ai giữ trâu hãy đi lừa trâu về.

**Dân làng :** Không đi sao được ? làng chúng tôi phía bắc đã mọc cỏ gấu, phía nam đã mọc cà hoang. Người nhà giàu cầm đầu chúng tôi nay đã không còn nữa.

*Đoàn người đông như bầy catong, đặc như bầy thiêu thân, ùn ùn như kiến như mối. Thế là Dam San nay càng thêm giàu có, ching lăm, char nhiều. Tôi tớ mang của cải về nhiều như ong đi chuyển nước, như vò vẽ đi chuyển hoa, như bầy trai gái đi bến nước làng công nước.*

*Họ đến bãi ngoài làng, rồi vào làng.*

**Dam San :** O các con, o các con. Hãy đi lấy rượu bắt trâu. Rượu năm ché, trâu sồi một con để cúng thần, cáo tổ tiên, cầu sức khỏe cho ta mới đi đánh kẻ thù, bắt tù binh, giẫm nát đất đai một tù trưởng nhà giàu về. Rượu bảy ché, trâu bảy con để cúng thần, cầu cho ta được bình yên vô sự, nạn khỏi, tai qua, lớn lên như sông nước, cao lên như cây rừng, không còn ai bì kịp. Hỡi anh em trong nhà, hỡi bà con trong làng, xin mời tất cả đến với ta . Chúng ta sẽ mở tiệc ăn mừng năm mới , chúng ta sẽ ăn lợn ăn trâu, đánh lên các ching cái, trống to, đánh lên các ching hlong, hòa nhịp cùng các chũm chọe, xoa sao cho kêu lên rộn rã; để voi đực voi cái ra vào sàn hiên không ngớt; dây ching dây knã không lúc nào vắng bớt trên giá treo ching; các chuỗi thịt trâu, thịt bò treo đen cả nhà, chậu thau, âu đồng nhiều không còn chỗ để.

**Tôi tớ :** Đánh ching nào , thưa ông ?

**Dam San :** hãy đánh lên các ching mung, ching mai, những cái ching có tiếng đồng, tiếng bạc. Hãy lấy từ gùi quý ra các chùm nhạc rung lên. Hãy đánh lên cho ở dưới võ toác các cây xà máng, gảy nát các cây xà ngang . cho tiếng ching vang vọng khắp đó đây, khiến voi, tê giác trong rừng phải ngừng cho con bú; ếch nhái dưới gầm sàn phải ngừng kêu, kỳ nhông ở giữa bãi phải lặng thình cả ngày đêm, để nghe tiếng ching ăn đông uống vui như mừng mùa khô năm mới của ta vậy.

*Thế là Dam San mở hội ăn đông uống vui như mừng mùa khô năm mới. Nhà Dam San đầy ắp khách, tôi trai, tớ gái không còn chỗ len chân , các khách tù trưởng đều từ phương xa đến. Dam San nằm trên võng, tóc thả trên sàn, hững hờ chàng ở dưới là một cái nong hoa. Chàng mở tiệc ăn uống linh đình, thịt lợn thịt trâu ăn không ngớt. Thịt lợn ăn đến cháy đen hết ống le, thịt dê ăn đến cháy đen hết ống lồ ô. Tiết bò tiết trâu đọng đen khắp sàn sân, dây ching dây knã giăng như mạng nhện, chỉ vàng chỉ đỏ như hoa dam piết. Cảnh đó thời ông bác, ông cậu xưa kia làm gì mà có.*

*Liên miên ngày không biết có chiều, đêm không biết có sáng. Dam San uống không biết chán. Cả một vùng nhão ra như nước. Lươn trong hang, giun trong bùn, rắn hổ rắn mai đều chui lên nằm trên cao sưởi nắng. Ếch nhái dưới gầm nhà, kỳ nhông ngoài giữa bãi thì kêu lên inh ỏi suốt ngày đêm. Các chàng trai đi lại ngực đụng ngực. Các cô gái đi lại vú đụng vú. Cảnh làng một tù trưởng nhà giàu sao mà vui thế. Rõ ràng đây là một tù trưởng đang giàu lên, ching lăm, char nhiều. Rõ ràng đây là một tù trưởng giàu có , có ching đống voi bầy, có bè bạn như nêm, như xếp. Làm sao mà có được một tù trưởng giàu có, đầu đội khăn nhiều vai mang nải hoa, đánh đầu đập tan đó, vây đầu phá nát đó như chàng ?*

*Vì vậy, danh vang đến thần, tiếng lừng khắp núi, đông tây đâu đâu cũng nghe danh tiếng Dam San . Từ khắp mọi miền người ta khiêng rượu, khiêng lợn đến . Cả miền Radeh Éga ai ai*

*cũng ca ngợi Dam San là một trang dũng tướng chắc chết mười mươi vẫn không lùi. Ngực quấn chéo một tấm mền chiến, mình khoác một tấm áo sọc rằn, tai đeo nụ, sát bên mình linh kinh đủ thứ giáo guom. Đôi mắt linh lợi như mắt con chơi chơi ăn bòn non. Chàng hiện ra là một trang tù trưởng mới giàu lên, đang tràn đầy sức trai, tiếng tăm lẫy lừng. Bắp chân chàng to bằng cây xà ngang. Bắp đùi chàng to bằng ống bễ. Sức chàng ngang sức voi đực. Hơi thở chàng ầm ầm tựa sấm dậy. Chàng nằm sấp thì gãy rầm sàn. Chàng nằm ngửa thì gãy xà dọc. Dam San vốn đã ngang tàng từ trong bụng mẹ.*

*Tiệc tùng linh đình, ăn uống đông vui kéo dài suốt cả mùa khô. Đến đây rượu đã nhạt, ché đã phai, mọi người ra về, ai về nhà nấy.*

## V

*Dam San nghỉ một ngày, ngơi một đêm, ở không thêm một chiều một sáng. Chàng gọi*

**Dam San** : Ở Y Suh, Y Sah, ở những chàng trai có tài ăn nói, giỏi lý lẽ, biết thuyết phục bọn tù trưởng nhà giàu. Ở Y Blim làng Blô, Ở Y Blô làng Blang ! Ở làng Kang, làng Ana, nơi chôn nhau của những cô gái đẹp. Ở làng Hoh, làng Hun, nơi cất rốn của những chàng trai xinh. Các bạn hãy lại đây.

**Y Suh, Y Sah, Y Blim, Y Blô** : Ở ông cậu cao niên, ở ông bác nhiều tuổi. Ông gọi chúng tôi có việc gì vậy?

**Dam San** : Tôi gọi các bạn không vì công này, cũng chẳng vì việc nọ. Tôi muốn chúng ta đi chặt cây mruah, cây ktu, đốn đọt mây bấp chuối đó thôi.

**Y Suh, Y Sah** : Vâng, sao chúng tôi lại không đi ? Chúng tôi đi chứ ông anh rể ạ. Chúng tôi sẽ đi rừng nào ông anh rể cho chặt, sẽ đi thung nào ông anh rể cho đi.

*Thế là họ ra đi. Một trăm người mở đường đi trước. Một nghìn người cất bước theo sau. Kẻ mang cuốc, người vác xagac. Họ đi suốt ngày, lực lợi hết rừng này đến rú kia.*

**Dam San** : A ha, ở các con, rừng ta tìm phát đây rồi. Ai phát thì hãy phát đi. Ai đốn hãy đốn đi. Ở này các con, cây này là cây gì vậy?

**Tôi tớ** : Cây smuk, cây smun, những cây gốc không thấy, ngọn không có, những cây đã sinh ra H'Nhĩ, H'bhĩ đó ông ạ. Đó là cây smuk ở phía đông nhà, là cây plang ở phía tây hiên, những cây đã sinh ra H'Nhĩ, H'bhĩ đó ông ạ. Đó là những cây gốc trong suối, thân trong thung, bóng rợp cả một vùng, tên gọi là gì không rõ. Gốc cây người đi quanh phải một năm. Cành cây chim chuyen phải một tháng. Tán cây chim bay hết một hơi. Gốc cây trong suối, thân cây trong thung, cây cao không cao, thấp không thấp, đủ chọc đến trời. Gốc cây trong suối, thân cây trong thung, đó là cây Tông Long vốn có tự xưa. Thân do trời trồng, gốc do trời vun, tự nó vực dậy, tự nó vươn lên. Đó là một cây cành lá xum xuê, một cây của vực thăm khe sâu, gãy phía nào không rõ, ngã phía nào không hay. Cây thân đó ông ạ.

**Dam San** : Bớ bọn ta, vậy thì ta hạ cây này nào. Ai gãy riu, hay rền ngay riu. Ai gãy xagac, hãy rền ngay xagac.

*Giữa lúc đó H'Nhĩ, H'bhĩ ở lại trong làng vẫn ngong ngóng đợi chờ đã cả tháng năm.*

**H'Nhĩ** : Ở các con, đi bắt voi về nào.

**Tôi tớ** : ơ Dút, ơ Dut, mày ăn cây le. Ở Đê, ơ Đê, mày ăn cây lồ ô, chủ mày là bà H'Nhĩ, bà H'Bhĩ. Hai bà muốn đi tìm ông Dam San đi kiếm đọt mây bấp chuỗi đã cả tháng năm. Ve jut ve tề<sup>[9]</sup> lại đã kêu một mùa mới mà vẫn chưa thấy về.

**H'Nhĩ** : Ở nghìn chim sẻ, ở vạn chim ngói . Ở tất cả tôi tớ của ta. Chúng ta hãy đi tìm ông Dam San xem vì sao ông đi rừng thăm đăm sâu đã cả tháng năm mà không thấy về?

**Tôi tớ** : vâng thưa bà, chúng ta phải đi chứ.

*Cùng với H'Nhĩ, H'Bhĩ tôi tớ, bạn bè có dăm ba người, có cả một người có tài ăn nói cũng đi theo. Tôi tớ cả trăm người được xua đi trước, có nghìn người cất bước theo sau. Trong đoàn có cả những người em trong làng, những người cháu trong nhà. Voi đực đóng bành mây, voi cái đóng bành mũi. Ngồi trong bành là hai cô gái mặt mày bầu bĩnh. Họ đi, đi mãi vào vùng rừng xanh xa thẳm, vào vùng rừng tối bịt bùng. Đêm nghỉ ngày lại đi. Đến lúc họ tới được nơi chốn ở của Dam San thì họ thấy cây bị chặt đã rung lên.*

**H'Nhĩ** : Ở nuê, ơ nuê! Sao nuê lại làm như vậy ? Đó là cây smuk ở phía đông nhà, là cây tang ở phía tây hiên , những cây sinh ra bà xưa, ông cũ của chúng tôi đó. Nếu nuê cứ phăm phăm chặt như vậy, chúng tôi sẽ chết mất. Nuê sẽ ăn gan bò trong thau, ăn gan trâu trong mâm, uống rượu ché tuk, ché tang một mình một cần. Thôi nuê ở lại, chúng tôi về đây.

*H'Nhĩ, H'Bhĩ đứng nhìn Dam San . Chàng vẫn hăm hở chặt, trông chàng cứ như đang trong ngày hội giết lợn giết trâu, ăn đông uống vui mừng mùa khô năm mới vậy.*

**Dam San** : Bớ các con, bớ các con ! hãy dũi như lợn, hãy báng như dê, hãy tới tấp vung tay búa tay rìu như chớp giật trong đêm tối .

**Tôi tớ** : Ôi ông ơi, ôi ông ơi ! Gốc cây trong suối, thân cây trong thung , cây như muốn gãy, như chưa muốn gãy. Gốc trong suối, thân trong khe, cây đang lung lay muốn gãy rồi ông ạ.

**Dam San** : cây lung lay muốn gãy nhưng gốc chưa đứt. Bớ tất cả làng ta, hãy cứ dũi như lợn, cứ báng như dê, hãy cứ tới tấp vung tay búa tay rìu như chớp giật trong đêm tối cho ta !

*Dân làng chặt thì cầm đèn sáp. Dam San chặt thì cầm đuốc. Bóng cây tối như đêm. Cây đang đu đưa nhẹ nhàng, rồi lắc lư từ gốc đến ngọn. Nó muốn gãy. H'Nhĩ, H'Bhĩ thấy vậy bỏ chạy. Hai chị em sợ quỳnh, muốn chạy ra xa, những rồi cứ quán lấy cây mà chạy. Cây xà xuống đầu hai người.*

**Dam San** : Ở H'Nhĩ, ơ H'Bhĩ, chạy tránh đi nhanh.

*H'Nhĩ, H'Bhĩ chạy phía tây, cây ngã theo phía tây. Chạy phía đông, cây ngã theo phía đông. Hai chị em chạy vào vùng Mnông, cây ngã theo vào vùng Mnông. Chạy xuống vùng Bih, cây ngã theo xuống vùng Bih. Chạy ra vùng Adham, cây cũng ngã theo ra vùng Adham.*

**Dam San** : Ở H'Nhĩ, ơ H'Bhĩ, chạy đường về làng.

*H'Nhĩ, H'Bhĩ liền chạy theo đường về làng. Hai người váy tuột mặc váy, áo tuột mặc áo, cứ đường làng mà chạy Nhưng rồi cây cũng lại ngã theo phía đường làng.*

**H'Bhĩ:** Em mệt lắm rồi chị ơi !

**H'Nhĩ :** Thì đi vậy. Chúng ta nương nhau mà bước vậy.

*Túi trâu cau của H'Nhĩ, H'Bhĩ rơi vung vãi suốt dọc đường. Hai chị em về gần đến làng thì cây sà xuống quá đầu. Họ vào đến làng thì cây lao xuống. Họ vào tới cửa thì cây ầm ầm sụp đổ, tiếng dội đến trời xanh. Cây cối khắp nơi đều gãy theo. Rừng gần rừng xa đều tan tác. Các cây cổ thụ cũng gãy hết, cành toác ra như bị bão giật, thân gục xuống như bị lóc xô. Hai chị em bị vật lăn ra giữa nhà, bị quật ngựa ra gần cửa. H'Nhĩ thì nằm ở đây, váy tuột đàng váy, áo tuột đàng áo. H'Bhĩ vào đến nhà trong thì lăn ra chết ở cửa buồng.*

*Còn Dam San từ lúc ấy cũng chạy theo sau. Tóc xổ đàng tóc, khăn tuột mặc khăn, thấy váy nhật váy, thấy áo nhật áo đem về. Anh chàng chạy suốt, vừa chạy vừa khóc. Về đến nhà, thấy H'Nhĩ nằm chết giữa nhà, liền bế H'Nhĩ vào buồng. Vào đến buồng lại thấy H'Bhĩ nằm chết ở cửa buồng liền đỡ luôn H'Bhĩ lên đùi. Thế là một bên đùi anh chàng đỡ H'Bhĩ, còn một bên đùi thì anh chàng đỡ H'Nhĩ.*

*Tôi trai tớ gái trong nhà có bao nhiêu người đều hót hải chạy đến xem hai người chị em bị cây đánh khác nào hồn đã rơi mất trong suối, vía đã lạc mất trong rừng. Mọi người òa lên khóc.*

**Tôi tớ :** Ôi anh ơi, ơi anh ơi ! Hai chị chúng tôi chết hết cả rồi. Chúng tôi ở với ai bây giờ.

*Dam San cũng khóc. Chàng khóc cả ngày cho đến chiều, thâu đêm cho đến sáng. Thấy tôi tớ đi làm cột klao, hòm quách, chàng bảo*

**Dam San :** Ở nghìn chim sẻ, ơ vạn chim ngói. Ở tất cả tôi tớ của ta ! Xin các người đừng vội làm cột cao hòm tốt! Các người hãy để ta đi. Hãy chờ ta về! Ta phải đi hỏi thần Đất, thần nước, hỏi ông Du, ông Diê, những thần trước đây đã xe duyên kết tóc cho ta, ai là người các ông ấy sẽ lại cho ta để nấu cơm ta ăn. Dệt áo khổ ta mặc. Hỏi bà con dân làng, hỏi các con các cháu trong nhà. Nhờ bà con anh em lấy chĩnh ra đầy gian khách , lấy char treo đầy góc cửa ra vào, giúp ta ở lại nhà với H'Nhĩ, H'Bhĩ đã lúa mục cỏ nát, đã bị ma quỷ bắt đi ! bà con anh em hãy giúp ta giết trâu, giết bò làm ma thật linh đình, báo tang cho khắp gần xa, từ tây xuống đông cho người người đều biết, để người Bih lừa trâu lên, người Lào đánh bò xuống, để người Blô, người Êpan khiêng rượu, khiêng lợn đến dự tang. Bà con anh em hãy giúp ta đánh lên các chĩnh cái, trống to. Đánh lên các chĩnh hlong hòa nhịp cũng các chũm chọe xoa, để cho voi đực voi cái ra vào sần hiên không ngớt, trên giá treo chĩnh không bao giờ vắng bởi chĩnh char.

**Y Suh , Y Sah :** Ô anh, anh đi đâu vậy?

**Dam San** : tôi đi khóc với thần Đất, tôi đi than với thần Nước. Tôi lên ông Du, ông Diê ở trên trời.

*Nói rồi Dam San đi lấy một cây gươm , mài cây gươm sắc đến mức con ruồi đậu vào là đứt làm đôi. Con mọt đậu vào cũng rơi tuột . Rồi chàng ra đi.*

**Dam San** : Ông ơi, ới ông ơi, ông thả thang xuống cho cháu.

*Ông Trời thả xuống một thang đồng, Dam San liền chặt phắt. Ông Trời thả xuống một thang bạc, Dam san cũng chặt phắt. Ông trời thả xuống một thang bích, Dam San lại chặt phắt nữa. Ông Trời thả xuống một thang vàng, lúc đó Dam San mới leo lên. Chàng đã leo lên đến trời.*

**Ông Trời** : Cháu lên có việc gì đây , cháu?

*Dam San đứng lặng thinh không nói không rằng. Ông Trời chìa thuốc mời, tức thì chàng tóm lấy đầu ông*

**Dam San** : Tôi chém ông đây này, ông ơi !

**Ông Trời** : Chuyện gì mà cháu muốn chém ông vậy cháu ?

**Dam San** : Chuyện gì mà tôi muốn chém ông à? Chuyện tôi kêu tôi gọi, ông không thưa. Chuyện tôi khóc tôi than, ông không nghe. Chuyện rượu tôi đem cúng, lợn trâu tôi đem giết để làm lễ, mà cổng chốt ông không mở, cổng sắt ông vẫn đóng chặt. Ông ơi, ông hãy nhìn thẳng Dam San cháu ông đây này, nước mũi ròng đây cả chén hoa, nước mắt rỏ ròng đây cả bát súp, lênh láng khắp chiếu chăn . Ồi ông ơi, vợ cháu chết mất rồi. Người vợ nấu cơm đơm canh, người vợ dệt khổ dệt áo cháu chết mất rồi! Chính ông là người đã treo chĩnh với char, trộn dầu với sơn, xe duyên chắp mối vợ chồng cháu. Chính ông đã ép ngựa phải chịu cương, ép trâu phải chịu thùng, ép duyên trai với gái. Cháu không ưng không chịu thì ông hãm cháu phải hốt phân ngựa phân bò cho H'Nhĩ, H'Bhĩ. Ông bảo cháu chỉ có lấy H'Nhĩ, H'Bhĩ mới trở nên một tù trưởng giàu có, chĩnh lăm char nhiều. Vậy giữa lúc chĩnh cháu đang đổi, char cháu đang sắm, tôi trai tứ gái cháu đang có này, ai là người nấu cơm canh, ai là người dệt khổ, dệt áo cho cháu đây, ông?

**Ông Trời** : ơ cháu ! Vậy thì cháu hãy lấy ngải kỗ, ngải kpun đem mài trong ba năm , đem tắm trong ba sáng cho H'Nhĩ, H'Bhĩ.

**Dam San** : Cháu còn làm như vậy để làm gì nữa hả ông? Đã chết rồi thì sao còn đứng dậy được? Đã rửa ra rồi thì sao còn sống lại được , sao mặt mày còn được như cũ, thân hình còn được như xưa. Biết chọn váy áo, xuyên vòng như các cô gái còn son nữa chứ ?

**Ông Trời** : vậy thì cháu lấy củ nén cháu phun vào lỗ tai, cháu lấy gừng cháu phun vào lỗ mũi. Chạng vạng tối cháu ra làm phép ở ngoài sàn sân.

*Thế là vì duyên vì số, H'Nhĩ, H'Bhĩ đã lóa mục cỏ nát, bị ma quỷ bắt đi, nay lại được ông Trời cho sống lại.*

*Dam San ra về, tay đỡ cằm, tóc bỏ xõa như thường thấy vợ chồng để tang cho nhau. Về đến làng rồi về đến nhà, chàng thấy người ta đang đánh lên chình cái trống to, các chình hlong đang cùng hòa nhịp với các chũm chọe xoa, voi đực voi cái đang ra vào các sà hiên không ngớt. Quang cảnh khác nào như đang ăn đông uống vui mừng mùa khô năm mới. Khách đến phúng viếng dự tang đông nghịt, guom giáo như lách như lau. Chàng bước tới dưới mái hiên, đi vào đến cửa tường còn thấy vợ đâu đây, liền òa khóc.*

**Dam San** : Ôi, vợ tôi chết mất rồi. Vợ tôi đã lúa mục cỏ nát mất rồi. Người vợ mà thần đã cho tôi, để tôi nên người tù trưởng giàu mạnh đầu đội khăn nhiều vai mang nai hoa . Giờ đây, nếu ông Trời lại ban cho tôi, tôi xin lấy lá chập lại, tôi gieo cầu được một sấp một ngựa. Xin hãy ban ơn tái tạo cho vợ tôi đứng dậy, ăn gan bò trong thau, ăn gan trâu trong mâm, uống rượu ché tuk ché tang một mình một cần. Ôi em ơi, em ngủ sao quên thức giấc, em nằm sao quên bừng dậy. Ôi em ơi, sao em quên cả trời hừng đông! Em thấy chãng rượu ché tuk ché tang không bao giờ thiếu ở cột. Cọc thui trâu thui bò không bao giờ không có dây. Người đến phúng viếng dự tang nướm nượp, đem lợn hàng đàn, bò cả bầy, trâu cả trăm con đến viếng em ! Hỡi ngài linh ngài thiêng, đây, tôi lấy củ nén tôi thổi vào lỗ tai, tôi lấy gừng tôi thổi vào lỗ mũi vợ tôi.

*H'Nhĩ, H'Bhĩ tức thì hồi lại, rồi tỉnh hẳn. Hai chị em nhồm dậy đi lấy nước nòi bung nòi bầy rửa tay, lấy nước chén sứ bát hoa rửa mặt. H'Nhĩ nói với Dam San*

**H'Nhĩ** : Ô anh, ơ anh. Thế là anh khóc chúng em đã nhiều, anh than chúng em đã lắm, anh đã sụt sùi chúng em không kể ngày đêm! Em ngủ đã quá say, em nằm đã quá giấc, em mơ thấy bông sen quanh làng anh ạ.

**Dam Sn** : ơ các con , ơ các con . Thế là vợ ta đã sống lại rồi. Ai giữ bò hãy đi bắt bò. Ai giữ trâu hãy đi lừa trâu. Ai đi lấy rượu hãy đi lấy rượu. Hãy đánh lên các chình cái trống to. Đánh lên các chình Hlong nhịp nhàng cùng với chũm chọe xoa có tiếng đồng tiếng bạc. Hãy đánh lên tiếng trống thân Dam Bhu có tiếng kêu át cả tiếng sấm. Đánh lên đi nào ! Đúng là ông Trời đã cho H'Nhĩ, H'Bhĩ sống lại rồi. Để ta lại nên một tù trưởng giàu mạnh đầu đội khăn nhiều vai mang nai hoa rồi đó.



## VI

*Dam San nghỉ một ngày, ngơi một đêm, ở không thêm một chiều một sáng . Sau đó*

**Dam San** : Ô H'Nhĩ, ơ H'Bhĩ! Đừng mong đợi tôi làm gì nhé.

**H'Nhĩ** : Ô nuê, ơ nuê, nuê lại đi đâu nữa ?

**Dam San** : Tôi đi vào núi thăm rừng sâu, tôi đi vào rừng âm u bịt bùng . Đêm tôi nghỉ, ngày tôi lại đi.

**H'Nhĩ** : Ô nuê, nuê đi làm gì nữa ? Nếu nuê cần chĩnh thì nhà đã có chĩnh. Nếu nuê cần Char thì nhà đã có char rồi cơ mà .

**Dam San** : Tôi đi nào phải để kiếm chĩnh, kiếm char. Tôi chỉ đi chơi thôi, đi chơi không có việc gì.

**H'Nhĩ** : ơ nuê, ơ nuê, nuê đã có chĩnh đồng voi đàn, bạn bè đông như nôm như xếp. Ai cũng nói nuê đã làm một tù trưởng giàu mạnh, đầu đội khăn nhiễu, vai mang nải hoa. Chĩnh hàng trăm đã mua, knả hàng ngàn đã sắm, tôi trai tở gái, voi đực voi cái đều đã có cả. Nồi bung đầy rừng, nồi bẫy đầy dằm; lợn dê đầy ắp gầm sàn , nuê cũng có. Danh vang đến thần, tiếng lừng khắp núi, đông tây đâu đâu cũng nói nuê là một dũng tướng, chắc chết mười mười cũng không lùi bước rồi cơ mà.

**Dam San** : Tôi đi đây là để bắt nữ Thần mặt trời . Có bắt được nàng tôi mới thật sự trở thành một tù trưởng giàu có, chĩnh lắm char nhiều, mới thực sự đâu cũng phải khuất phục tôi. Từ người Radeh bên bờ sông, cho đến người Mnông ở dưới thấp, không còn một ai dám trái lời tôi. Tôi đi đến đâu ở đó tre le phải nghiêng mình, lồ ô phải cúi rạp. Tôi dậm chân là núi phải vỡ , sông phải tan. Không một tù trưởng nào sánh tày tôi nữa. Tôi đi làm gì ư? Tôi nghe danh vang đến thần tiếng lừng khắp núi , đông tây đâu đâu cũng nói Nữ Thần Mặt Trời là một cô gái xinh đẹp, đôi bắp chân nàng tròn trặn, váy nàng mặc tuyết vôi là đẹp. Vì vậy các cô đừng mong đợi tôi làm gì. Mười ngày tôi sẽ ngủ lại, sáu đêm tôi sẽ nằm lại dọc đường. Tôi sẽ đi hết tháng hết năm.

*Thế là Dam San ra đi. Chàng cưới một ngựa đực, mặc một áo blak rằn<sup>101</sup>. Gwom giáo tuốt trần san sát bên người. Chàng Dam San đi bắt nữ Thần Mặt Trời như vậy đó.*

**Tăng Mãng** : ơ anh, ơ anh, anh đi việc gì vậy?

**Dam San** : Nào có việc gì đâu chú em. Đói rau tôi ghé xin nghỉ. Đói com tôi ghé xin ăn. Khát rượu tôi ghé xin uống. Thiếu bồ kết tôi ghé xin gội đầu. Thèm thịt bò thịt trâu tôi ghé xin ăn đó thôi.

*Tăng Mãng đi nấu com, đốt gà , đem rượu ra rồi hỏi chuyện Dam San đi có việc gì .*

**Tăng Mãng** : Ô anh, anh đi có việc gì vậy? Việc gấp lắm phải không anh ?

**Dam San** : Có việc gì gấp đâu chú em . Tôi muốn đi bắt nữ Thần Mặt Trời thôi. Vậy chú có biết đâu là rừng người ta đã vạch đường, đâu là lối vẫn dẫn người ta đi tới bãi thả trâu bò của nữ Thần Mặt Trời không ? Chú biết chứ ?

**Tăng Mãng** : Ôi chao ! Anh ơi, tôi quả là thằng đàn ông không biết rừng, là con đàn bà không biết đường, là con voi con tê giác không biết đâu là đường mình vẫn đi nữa, anh ạ.

**Dam San** : Tôi hỏi chú, định ninh rằng chú biết, vì chú ở bìa rừng cuối xóm nên chú rõ đông tây. Đi, chú , chú đi với tôi chú nhé ! Chú hãy làm con chim ngói dẫn đường, hãy làm con chim cú dẫn lối, tiễn chân tôi cho tận đến bãi thả trâu bò của nữ Thần Mặt Trời. Chú hãy đi cùng tôi ! Vì tình anh em, chú hãy đi cùng tôi !

*Hai người ra đi. Mười ngày họ ngủ lại. Sáu đêm họ nằm lại dọc đường. Họ đi suốt tháng suốt năm, lúc nghe sóng suối rì rào, lúc nghe biển cả gào thét. Người cười ngựa đực, người cười ngựa cái, ngựa thở hổn hển hà hển hển.*

*Họ đến làng Dam Par Kvyê. Bọn đàn ông con trai trong làng chạy ra tận bên nước để xem, còn bọn đàn bà con gái thì đứng nhìn từ các sàn sên . Ai ai cũng đã từng nghe đồn Dam San là một tù trưởng giàu mạnh, đầu đội khăn nhiều vai mang nãi hoa.*

*Dam San đến bãi ven làng rồi đến nhà Dam Par Kvyê. Người trong nhà chạy xuống, kẻ giữ ngựa tháo yên, người đưa lời thăm hỏi. Chồm lên hai lần, chàng leo hết cầu thang. Chàng dậm chân lên sàn sên, hai làn sàn sên làm như vỗ cánh, bảy lần hàng cột nhà chao qua chao lại từ đông sang tây. Chàng dắt xagac lên mái nhà rồi ngồi xuống, trông nghênh ngang như con rắn trong hàng, ngang ngang như con cọp trong đầm, như con tê giác trong thung. Chàng nói nói cười cười, tiếng oang oang như sấm gầm sét dậy. Khắp các tù trưởng không một ai như chàng Dam San .*

**Dam Par Kvyê** : Ở các con, đem gối ra cho yiêng của ta nào. Đem chiếu đem chăn ra cho yiêng của ta nào !

*Tôi tớ đem trái dưới một chiếu trắng, trái lên trên một chiếu đỏ làm chỗ ngồi cho nhà tù trưởng. Rồi họ đem ra thuốc sợi cả hòm đồng, thuốc lá cả sọt đại, trâu vỗ cả gùi to. Không còn sợ thiếu thuốc, thiếu trâu cho Dam San ăn, hút. Họ đốt một gà mái ấp, giết một gà mái đẻ, giã gạo trắng như hoa épang, sáng như ánh mặt trời, nấu cơm mời khách. Họ đi lấy rượu. Đem ra một ché tuk da luron, một ché êbah Mnông , trên vẽ hoa kơ ử, dưới lượn hoa văn, tai ché hình mỏ vịt xâu lỗ. Đó là những cái ché ngã giá phải ba voi. Ai đi lấy nước cứ đi lấy nước. Ai đánh ching cứ đánh ching, ai cấm cản cứ cấm cản. Cản cản rồi người ta mời Dam San ngồi vào uống. Vừa uống vừa nói chuyện.*

**Dam Par Kvyê** : Ở yiêng, rượu tôi đã cột, gà tôi đã đốt, cơm tôi đã dọn trong mâm đồng chậu thau, xin mời yiêng đến ăn. Xin hỏi yiêng đi có việc gì ? Phải chăng đã có kẻ đến đánh yiêng tại nhà, vậy yiêng tại làng, bắt hết trai gái làng yiêng đi rồi sao ?

**Dam Săn** : Không phải thế đâu yiêng ơi. Tôi đi đây chẳng vì chuyện này, cũng không vì việc nọ. Tôi đến rử yiêng, muốn cùng yiêng mặt giáp mặt bàn xem chúng ta đi bắt nữ Thần Mặt Trời có được hay không ?

**Dam Par Kвъy** : Ấy chết yiêng ơi. Rừng này nhiều cọp, đường này nhiều rắn. Không ai vào bắt nữ Thần Mặt Trời được đâu. Đường đi hái cà người ta trồng chông lớn. Đường đi hái ớt người ta trồng chông nhỏ. Người lớn đi chết đặng người lớn, nhà giàu đi chết đặng nhà giàu. Dững tướng đi chết đặng dững tướng.

**Dam San** : Người dững tướng chắc chết mười mười vẫn không lùi bước, há cũng không vào đó được sao? ( Ông Du, ông Diê nghe được liền quát cho Dam San một roi vào người ) Yiêng không cho tôi đi tôi cũng mặc. Tôi đã mang theo đây các thứ ngải đã từng giúp ông chúng tôi chiến thắng, những ngải cho sức mạnh, chém tê giác dưới vực, giết hùm beo trên rừng. Để xem tê giác, hùm beo có chết dưới mũi giáo lưỡi gươm của Dam San này không ? Dù yiêng có bảo đường đi lắm rết nhiều bọ cạp, núi rừng đầy tê giác, hùm beo, chưa từng có ai đi vào đó, tôi cũng không nghe yiêng đâu.

**Dam Par Kвъy** : Ôi chào ! Chết thật đó yiêng ơi ! Nước thì nhiều đĩa, rừng thì nhiều vất, người ta chưa hề đem nhau đi vào đó bao giờ. Ven rừng đầy xương người. Trong rừng đầy xương bò xương trâu. Biết bao tù trưởng nhà giàu, biết bao dững tướng anh hùng đã bỏ mạng nơi đây. Rừng Đen đất nhão là nơi đã chôn vùi nhiều tù trưởng nhà giàu. Tôi cột yiêng bằng thừng. Tôi trói yiêng bằng dây, Tôi không cho yiêng đi vào đây đâu. Tôi xin cúng cầu phúc cho yiêng một lợn, tôi xin tiễn chân yiêng một trâu, tôi không cho yiêng đi vào rừng thiêng của nhà Trời đâu. Ở đây, chông lớn nhiều như lông nhím, chông nhỏ nhiều như lông chó. Con sóc nhảy vào thân nó cũng khó mà vẹn toàn nữa là.

**Dam San** : Mặc ! Yiêng cứ để tôi làm bàn trang, tôi san đường tôi đi. Gặp cọp tôi sẽ giết cọp. Gặp tê giác tôi sẽ giết tê giác.

**Dam Par Kвъy** : Giữ yiêng, yiêng không ở. Cầm yiêng, yiêng không dưng. Vậy yiêng định đốt đuốc ra đi trong đêm này ư ?

**Dam San** : Khắp vùng Êđê trên cao, Mnông dưới thấp , khắp tây đông, thử hỏi còn ai dám chống lại Dam San này. Chống lại người tù trưởng giàu mạnh đầu đội khăn nhiều vai mang nải hoa này? Tôi không sợ đâu.

**Dam Par Kвъy** : Cột không dưng, giữ không ở, đốt đuốc ra đi giữa canh khuya. Yiêng hãy coi chừng kéo rơi vào rừng cỏ cần đất nhão. Rừng bà Sun Y Rít đó yiêng ơi.

*Đến đây Dam Par Kвъy quay gót trở về. Trời đã nửa đêm gà đã từ từ gáy.*

**Dam Par Kвъy** : O Yiêng, ơ yiêng. Trời đã gần sáng , mặt trời đã ló lên rồi, yiêng hãy thúc ngựa chạy nhanh giữa lúc trời còn tối, đất còn cứng. Có ánh mặt trời chiếu xuống là đất sẽ nhão ra. Rừng bà Sun Y Rit sẽ bắt đầu động đấy.

*Thế là Dam San ra đi. Chàng đi hết rừng rậm đến núi xanh, cỏ tranh xé tay, gai mây đâm chân, không màng ăn uống. Chàng đi, đi mãi, rừng núi quanh hiu, vắng như không, không như*

vắng. Nhưng rồi chàng cũng đến được bãi thả trâu bò , rồi bãi thả điều làng ông Du, ông Diê. Chàng thấy hầu như có bóng đàn ông một người, đàn bà một người. Sau đó là cảnh người đi lại như trong sương mù. Chàng liền đến bờ rào làng xem, thì thấy dưới giếng dây đồng, trên giếng dây sắt. Cảnh làng người anh giữ mặt trời, người em giữ mặt trăng quả là đẹp thật. Chỗ anh em họ ở là một cánh núi ngăn một dòng nước đục<sup>[1]</sup> chảy cho đến nơi đất giáp với trời. Chàng đi đến nhà cô gái không chồng , nàng H'Kung của chàng Y Du . Nàng thì đã vào ở giữ mặt trăng, còn chàng thì đã vào ở giữ mặt trời. Ở đây sấm nổ âm ầm. Mưa đổ ào ào, tiếng vó ngựa ngày đêm nghe rầm rập. Từ đây Dam San đứng ngắm ngôi nhà của nữ Thần Mặt Trời. Cầu thang trông như cái cầu vồng. Cối giã gạo bằng vàng, chày cũng bằng vàng. Chày của tù trưởng giàu có này giã gạo trông cứ lấp la lấp lánh.

Dam San xuống ngựa tháo yên. Khi chàng nhào lên cầu thang thì trong nhà người ta đã nghe. Khi chàng dậm chân bước trên sàn xiên thì trong nhà người ta đã thấy. Chàng vào nhà. Toà nhà dài dằng dặc, voi vây chặt sàn sân, ching xếp đầy nhà ngoài, Knã chất đầy nhà trong . Tôi trai tớ gái như con ong đi lấy nước, như vò vẽ đi chuyển hoa. Các xà ngang xà dọc đều dát vàng. Khắp các nhà giàu có không thấy đâu có một ngôi nhà như vậy cả.

Dam San gác xagac lên rồi đến ngôi trên ghé. Người đi ra đi vào nhà trong nhà ngoài đưa mắt nhìn chàng, thấy chàng oai như một vị thần. Tiếng xì xào ca ngợi chàng đã vọng tới tai nữ thần Mặt Trời.

**Nữ Thần :** O các con, ơ các con, khách nào ở ngoài ấy ?

**Người hầu :** Thưa bà, chúng con không được quen. Khách này mặc một áo lụa đẹp , khoác ngoài một áo chiến cũng thật là đẹp. Lòng chân như chài, lòng đùi như chuốt. Tiếng nghe như chong chóng gõ mõ. Khắp các dân làng không có một ai như khách cả.

Nữ Thần bỏ váy cũ mặc váy mới. Chưa hài lòng với váy này nàng lấy váy khác. Nàng mặc một váy ánh như sét, loáng như chớp. Mái tóc nàng vén bên tai trông thật là đẹp. Nàng từ trong buồng đi ra, cửa buồng liền bùng sáng. Nàng đi trông như điều bay ó liệng, như nước lững lờ trôi cũng không bằng. Lỡ chân hụt bước chẳng? Nàng liền tẩn ngẩn đứng lại hay ngồi xuống không một ai giống như nàng cả. Tiếng nàng lanh lảnh, người chưa tới mà tiếng đã vắng lại. Thật không thấy có một ai như nàng cả. Trước mặt Dam San là một cô gái thân hình như cái nụ hoa, cổ như cổ công. Nàng rõ ràng là con của thần Đất thần Trời rồi.

**Nữ Thần :** Hỡi người con của trần thế, người muốn gì?

**Dam San :** Vâng, tôi đã đến đây, tôi muốn có người nấu cơm canh tôi ăn, dệt khố áo tôi mặc.

**Nữ Thần :** Thế phải chăng người còn là lưỡi dao chưa tra cán? Còn là cái chốt chưa có lỗ cài? Là gái còn ở không, trai còn ở rồi?

**Dam San** : Tôi là lưỡi dao đã vương cán, là lưỡi giáo đã có tay cầm. Dưới trần gian trai gái nào mà không có đôi lứa.

**Nữ Thần** : Thế sao bây giờ đấng lưng người còn ung, đấng bụng người còn nói nói cười cười với người khác? Người nghĩ gì vậy ?

**Dam San** : Tôi muốn có vợ lẽ thứ hai, muốn cả ba vợ tôi đều là những nàng tiên xinh đẹp. Tôi muốn đem nàng xuống trần làm juê , làm êngai<sup>[12]</sup>, làm chị làm em với H'Nhĩ, H'Bhĩ.

**Nữ Thần** : Sao ta lại đi ? Ông Trời đã định quê hương đất tổ của Mặt Trời, Mặt Trăng là nơi cuối đất chân trời này rồi cơ mà?

**Dam San** : Nàng dù không đi thì tôi cũng đã rẽ đất đến đầu gối, lội bùn đến ngang hông , đem đất đem bùn đến nhà nàng rồi.

**Nữ Thần** : Nhưng nếu ta đi thì lợn dưới gà trên, cọp tê giác ngựa trâu sẽ chết hết. Chết cả người Kur, người Lào vì hết đất làm rẫy.Chết cả người Êđê Êga vì không còn nước uống. Chết cả gặm ghi cu xanh vì không còn trái ăn. Nếu ta đi, cây trong rừng sẽ tuyệt diệt, cây trên rú sẽ chết khô, lau lách sẽ ngừng đâm chồi, cỏ cây sẽ tàn lụi, đất đai sẽ nứt nẻ, sông suối sẽ cạn khô. Thôi, người hãy đi lấy gùi nước về đi ! ta sắp ra đi đây.

**Dam San** : Tôi không về ! Với cây xagac phát rẫy này, tôi đã rạch rừng tôi đi. Tôi đã giết tê giác trong thung, giết cọp beo trên núi, giết kên kên quạ dữ trên cây, chém ma thiêng quý ác trên đường đi. Tôi thương nàng da diết. Lòng dạ tôi không nguôi, vì vậy tôi đã đến đây với nàng, muốn cùng nàng nên nghĩa vợ chồng, có lấy được nàng tôi mới về.

**Nữ Thần** : Từ cái sán sán này, người hãy về đi ! Người hãy đi khỏi cái nhà này đi ! ta là con của thần Trời, dù người mới chỉ được ăn cơm, tắm nước lã, hương nghệ chưa vương cũng đành vậy<sup>[13]</sup>

**Dam San** : Tôi nghĩ tôi thương nàng, hồi người con của thần Trời. Nhưng cho đến bây giờ đấng lưng nàng đã không ung, đấng bụng nàng cũng không ưa, cả tiếng nói tiếng cười với tôi nàng cũng tiếc. Tôi đành quay về làng hoang nhà cũ của tôi vậy. Tôi quay về ăn thịt trâu thịt bò của tôi vậy.

**Nữ Thần** : Ấy, người đừng ra về vội. Ta ra đi bây giờ đây, người chết mất thôi.

**Dam San** : Sống được chết đành ! Tôi về đây !

*Thế là Dam San ra về. Chàng nhảy lên ngựa ra đi.*

*Lúc này mặt trời mới ló lên ở đầu núi, ngựa của Dam San vẫn còn kiêu được. Khi ngựa đến giữa rừng Đen thì mặt trời đã lên cao, ngựa bắt đầu bị dính ở chân. Mặt trời lên cao nữa, khi nó chạm ngang cây xà dọc phía đông thì đất loãng ra. Tuy nhiên ngựa vẫn còn chạy được, nó tiếp tục chạy những lún dần, cho đến khi bị dính ngang đầu gối . Từ đó nó phải đi bước một. Khi mặt trời lên quá cây xà dọc phía đông, ngựa đã lún đến sát bẹn, nhưng nó vẫn ráng bước tới. Cho đến khi mặt*

*trời đứng bóng thì ngựa không sao bước được nữa. Nó bị ngập đến ngang lưng, đến mức cả ngựa, cả Dam San đều chìm xuống. Trước hết Dam San thấy một con bướm.*

**Dam San** : Ô bướm , ơ bướm , cứu ta với!

**Bướm** : Tôi làm sao mà cứu anh được ?

*Liền đó Dam San thấy một con chuồn chuồn*

**Dam San** : Ô chuồn, ơ chuồn ! cứu ta với !

**Chuồn Chuồn** : Tôi thì làm sao mà cứu anh được, anh ơi !

**Dam San** : Không cứu được thì hãy bay về làng báo cho vợ anh biết anh đã rơi vào vùng rừng hoang đẫm vắng, vào vùng đất mềm rừng bà Sun Y Rít, vùng rừng tối như đêm rồi.

*Chuồn chuồn bay đến nhà H'Nhĩ, H'Bhĩ*

**Chuồn chuồn** : Ô chị H'Nhĩ, ơ chị H'Bhĩ , tôi đến báo cho các chị biết, chồng các chị anh Dam San đã chết chìm trong Đất sập Đen rồi.

**H'Nhĩ** : Anh ấy đi đâu về?

**Chuồn chuồn** : Đi bắt nữ Thần Mặt Trời về , nên bị chìm trong rừng Sáp Đen đất nhão , nơi rừng bà Sun Y Rít rồi.

**H'Nhĩ** : Em không đùa chứ ? Đúng như vậy hả em ?

**Chuồn chuồn** : Sao tôi lại đùa được ? Anh ấy chết trong vùng rừng hoang đẫm vắng, ở nơi tận cùng của đất giáp với trời, ở vùng rừng cỏ cần đất nhão. Đúng là Dam San đã chết rồi. Dam San, nhà tù trưởng giàu mạnh, đầu đội khăn nhiễu vai mang nải hoa đã chết rồi chị ạ ! Trời nắng to làm cháy Đất Sáp Đen. Trời đã làm anh ấy rơi vào vùng đất non nước lạnh, vùng rừng tối như đêm, không được gặp một ai là anh em các chị cả.

**H'Nhĩ** : O các con, ơ các con ! hãy chạy đi báo cho các juk H'Âng, H'Lĩ , chị em của ông Dam San biết, ông đã rơi vào vùng rừng cỏ cần đất nhão, vùng rừng bà Sun Y Rit trên đường đi bắt nữ Thần Mặt Trời về rồi !

*Bọn tôi tớ chạy đến nhà H' Âng*

**Tôi tớ** : bà ơi, chúng tôi đến báo bà biết ông Dam San đã rơi vào vùng Đất Sáp Đen bùn dính, ở nơi cuối đất chân trời rồi!

**H' Âng** ( *nói với tôi tớ* ) : Ô các con, ơ các con, hãy đánh trâu đánh bò đi thui không cần đếm. Em ta đã chết trong vùng Đất Sáp Đen rồi.

**H'Nhĩ, H'Bhĩ** : Hỡi nghìn chim sẻ, hỡi vạn chim ngói ! Hỡi tất cả tội tớ của ta. Chúng ta hãy đi làm đám cho ông Dam san chết trong rừng bà Sun Y Rit rồi ! các con hãy đi mời người cả trăm, đi gọi người cả nghìn. Bọn bè tội tớ của ta hãy rủ nhau đi rọp đất rọp trời làm đám cho ông. Hỡi những người giữ ngựa hãy đi bắt ngựa ! Hỡi những người giữ trâu hãy đi bắt trâu !

*Đoàn người ra đi cuộn cuộn như bày catong, nghìn nghịt như bày kên kên, tầng tầng lớp lớp đặc cả núi sông. Trong dòng người, có cả các tù trưởng người Bih đeo nanh cọp, có cả các tù trưởng người Mnông đeo răng rắn. Dòng người đi viếng Dam San thật không sao kể xiết.*

*Đoàn người đã đến vùng cỏ cần đất nhão, vùng rừng bà Sun Y Rit. Đến nơi rồi ai làm cột klao cứ làm cột klao<sup>[14]</sup>. Ai làm cột kut cứ làm cột kut. Ai làm lán cứ làm lán. Ai thui trâu bò cứ thui trâu thui bò. Ai nấu cơm cứ nấu cơm. Ai cột rượu cứ cột rượu. Ai đánh ching cứ đánh ching.*

*Còn H'Nhĩ, H'Bhĩ. H'Áng, H'Lĩ cứ ngồi khóc, khóc cả ngày không biết có chiều, khóc cả đêm không biết có sáng. Nước mũi đầy đui, nước mắt đầy tay.*

**H'Nhĩ** : Ô nuê oi, thế là cây đã không còn nữa, cây klông<sup>[15]</sup> đã đổ rồi. Khắp vùng Bih, vùng Mnông đâu còn một tù trưởng giàu mạnh , đầu đội khăn nhiễu, vai mang nải hoa như nuê nữa.. Nuê giàu có voi đàn ching đổng, tướng đầu nuê được chết bia cao hòm tốt, mồ mã được thăm viếng tháng năm. Ngờ đâu nuê lại rơi vào vùng Đất Sáp Đen ! Danh vang đến thần, tiếng lừng khắp núi, nghe đông tây đâu đâu cũng nói nuê có ching lăm, char nhiều. Thế mà nuê lại chết dọc sá dọc đường trong rừng Sáp Đen. Để cơm em khô trong bát, gà em quắt lại trong xiên, thịt xác ra như thịt con kên kên đực.

**H'Bhĩ** : Ô anh oi ! Ồi anh oi ! Em vẫn tưởng anh có chết thì chết trên bãi chiến trường khi đang chiến đấu với quân thù, vây bắt tù binh, giày xéo đất đai của bọn tù trưởng nhà giàu. Ngờ đâu anh lại rơi vào Đất Sáp Đen, chết trong rừng đất nhão. Ồi anh oi ! anh về mà ăn gan bò chúng ta trong mâm. Ăn gan trâu chúng ta trong thau, uống rượu ché tuk ché tang một mình một càn, ơ anh oi !

**H'Áng** : Ồi em oi, ời em oi. Trước kia khi em còn là một tù trưởng giàu mạnh đầu đội khăn nhiễu vai mang nải hoa, nếu em bị người Bih cầm tù thì chị nào để em bị giam giữ. Nếu em bị người Mnông bắt giam thì chị nào để em bị xích xiềng . Nếu em bị bọn tù trưởng nhà giàu bắt cầm tù thì dù ching cả trăm chị cũng cho, dù knă cả trăm chị cũng cho, dù tội trai tớ gái phải bao nhiêu đi nữa thì chị cũng cho. Thế mà giờ đây chị em ta mặt không còn gặp mặt. Em mất đi mà không được gặp chị lại một lần.

**H'Lĩ** : Ồi anh oi, mẹ dạy anh không nghe, cha bảo anh không vâng. Anh cầm sáo buốt anh thổi cho đến thiệt thân! Em khóc anh nước mũi đầy chén hoa, nước mắt đầy bát sứ. Em khóc anh ! Người em nước mắt đầm đĩa, anh oi . Cơm em không còn muốn ăn, nước em không còn muốn uống. Bỏ kết em cũng chẳng buồn lấy để gọi đầu, thịt trâu thịt bò em cũng không sao nuốt nổi được nữa.

**H'Áng** : Ô em oi, gãy xàgac này chị thay xàgac khác. Gãy rìu này chị thay rìu khác, voi đực voi cái chết chị lại mua. Đàng này người chết thì làm sao chị có lại được nữa em oi !

*Vừa lúc đó một con ruồi bay vào miệng H' Áng*

*Đến đây H'Nhĩ cho chôn chình một trăm, knả một trăm. Cũng xua bốn năm người, vài ba người nhảy vào vùng rừng cỏ cần đất nhõ, rừng bà Sun Y Rit*

**H'Nhĩ** : O juk, ơ juk. Đến đây mò chúng ta đã đắp, mà chúng ta đã vun, cột gong klao, gong kut đã trồng. Trâu bò chúng ta đã thui không ngót ngày đêm. Bây giờ chúng ta hãy ra về. ( *nói với tôi tớ*)  
Ồ nghìn chim sẻ, ơ vạn chim ngói. Ở tất cả tôi tớ của ta . Cho đến đây chúng ta đã làm đám ông xong. Bây giờ chúng ta hãy trở về nhà, làm lễ cáo thần, cáo tổ tiên,cáo linh hồn các tù trưởng xưa cũ. Cầu cho chúng ta được mãi mãi mạnh tay riu, khỏe tay dao trong công việc nương rẫy.

*Sáng dậy khi mặt trời vừa ló, người ta lấy rượu năm ché, trâu nâng một con làm lễ cầu yên cho mọi người.*

**H' Áng** : O juk, ơ juk. Đến đây rượu đã nhạt, ché đã phai, ai đã về nhà nấy. Chúng tôi cũng xin về juk ạ.



## VII

Sáng hôm sau H'Áng lại đi rẫy làm cỏ, sửa chòi. Nàng nghỉ một ngày, ngơi một đêm ở thêm một chiều một sáng thì thấy mình có bụng, đầu vú thâm đen. Nàng sinh một trai. Thằng bé không biết nín, khóc ra rả cả ngày, cho đến chiều, thâu đêm cho đến sáng. Người ta mời bà mụ một nghìn, thày bói một trăm để hỏi tên cho nó nhưng không một ai biết cả.

H'Áng ngủ một ngày, nằm mộng một đêm thì được thần phán đặt cho nó cái tên là Dam San. Từ đó thằng bé đêm thoi khóc, ngày thoi đau. Nó đòi ăn gan bò trong thau, ăn trâu trong mâm, uống rượu cần như cậu nó xưa kia. Người ta làm lễ rượu năm ché, trâu một con để cáo tổ tiên; rượu bảy ché, trâu đực một con để đặt tên cho nó. Cầu cho nó trở nên một tù trưởng giàu có ching lăm char nhiều như cậu nó xưa kia. Nó lớn lên bằng quả dưa gang, rồi bằng quả dưa hấu. Càng lớn lên ching nó càng biết mua, char nó càng biết sắm, nô lệ gái trai nó cũng biết trả tự do. Khắp bọn trẻ nít đang tuổi vọc đất không thấy có đứa nào như nó cả. Khắp những đứa đang tuổi bám thang, những đứa đã biết đi biết chạy, cũng không thấy có đứa nào như nó.

*Nghỉ một ngày, ngơi một đêm, ở thêm một chiều một sáng, sau đó H'Nhĩ gọi*

**H'Nhĩ** : Ở Y Đhing ơi, ở Y Ling ơi, ở Y Đhang ơi, ở Y Lang ơi ! Quá ngoài cổng làng có xử chém kẻ lạ nào đâu. Ở Y Suh ơi ! ở Y Sah ơi, vào đây nào.

**Y Đhing** : Ở em, có việc gì mà em gọi, có việc gì mà em kêu chúng tôi đây?

**H'Nhĩ** : Tôi gọi các anh chẳng vì chuyện này cũng chẳng vì việc khác. Ở Y Suh, ở Y Sah ơi. Ở những anh chàng có tài ăn nói, giỏi lý lẽ, biết thuyết phục bọn nhà giàu. Tôi đã thấy cần có người dọn bờ phát bụi, đuổi con kén con vệt cho rẫy rồi đó.

*Thế là người ta lấy rượu một ché tuk, gà trống một con để làm lễ cáo thần, cáo tổ tiên, cáo linh hồn các tù trưởng xưa cũ. Cúng xong Y Suh, Y Sah ra đi. Họ đến bãi ngoài làng rồi đến nhà H'Áng.*

**H'Áng** : Ở các anh, ở các anh. Có chuyện gì mà ching treo đàn bếp, bậc quyền sang lại đến nhà con chó này, bỗng dưng các anh hạ cổ đến nhà tôi lần này vậy?

**Y Suh** : Ấy chớ chị ơi, xin chị đừng vội rập rình ngăn lối. Từ nay trở đi chúng ta lại đi lại làm thân, cùng nhau mua mua bán bán.

*H'Áng quay vào nhà trong bê rượu ra, rồi đi giết gà, lấy chau thau, mâm đồng dọn com mời khách.*

**Y Suh** : Thưa chị, com rượu đã xong. Sau rượu phải là câu chuyện. Chúng tôi đến đây vì cậu nhà đã mất, lúa đã mục, cỏ đã chết, đã bị ma quỷ bắt đi. Rằm nhà gầy thì phải thay rằm khác. Giát sàn nát thì phải giậm cho lành. Người này chết thì phải chấp vào bằng một người khác. Nhà chúng tôi nay

vách đã xiêu, bếp nứt, lờn ăn tiếng nói buồn rầu. Vậy xin chị cho tiếp chúng tôi một người chồng, chúng tôi xin chị một người nuê. Đây nào phải cây chuối cây mía mà chúng tôi tự trồng được.

**H'Âng** : Thưa anh, vậy thì bụng anh đã nhằm ai, lòng anh đã ưng ai, ai là người anh đã để ý ?

**Y Suh** : Cậu chết thì ghép cháu cậu. Bà chết thì ghép cháu bà. Chết người này thì ghép người kia. Con chị chị sẽ mua. Con em chị sẽ mượn. Con tù trưởng nhà giàu chị sẽ mượn thuê<sup>[16]</sup>. Tôi đến đây khác nào ong đến với nước, vò vẽ đến với hoa. Khác nào trai gái đến với trâu với thuốc.

**H'Âng** : Nhưng ơ anh, ơ anh, nào chúng tôi có ai? Chúng tôi chỉ có mỗi thằng bé còn đang tuổi vọc đất, còn đang tuổi bảm thang, chỉ mới biết đi biết chạy. Đi rầy đi không trọn buổi, nhỏ nước miếng nhỏ không quá bép, đuổi chim két chim vẹt chim không thềm bay. Bụng to vì ăn nhiều, mặt húp vì ngủ lằm. Một thằng bé như vậy thử hỏi dùng được việc gì ?

**Y Suh** : Cũng chẳng sao chị ạ. Bạn ấy có còn bé, nhà tôi vẫn thêm đông. Bạn ấy có còn dại, nhà tôi vẫn bớt vắng. Chúng tôi cần chân đi mua voi mà nào có ai. Cần tay đi mua ching, cần người làm tù trưởng mà nào có ai. Cứ được đi chị ạ. Nuê còn nhỏ chúng tôi sẽ diu đất. Chồng còn bé chúng tôi sẽ nán chờ. Vì bạn ấy là cháu, là em của người quá cố, nên chúng tôi muốn được gần.

**Dam San** : Ói chu cha ! Mẹ ơi, việc nhà con nhác, việc nương rẫy con lười, đôn cây làm cỏ con không siêng ! E rằng rồi đây chủ người ta sẽ chê, tớ người ta sẽ trách, nhà tù trưởng người ta sẽ nói ra nói vào mẹ ạ.

**H'Âng** : O con, giường của cậu con, con cứ đến mà nằm. Ghế cậu con ngồi sai khiến việc nhà, con cứ đến mà ngồi. Đồ đạc của cái của cậu con từ xưa, con cứ đến mà dùng.

**Dam San** : Mẹ ơi, con đến ở vậy. Nhưng của dẫn cưới họ phải đem giao, tiền bạc từ ông bà xưa họ phải nộp đủ .

**H'Âng** : Hồi các em trong làng, hồi các cháu trong nhà. Chúng ta hãy đưa Dam San về nhà vợ nào.

*Thế là họ ra đi. Đoàn người đông nghìn nghịt, tua tua grom đao. Đến nhà H'Nhĩ họ thấy tôi tớ trong nhà ai lấy rượu cứ đi lấy rượu. Ai treo ching cứ đi treo ching. Ai thui trâu cứ đi thui trâu. Ai lấy nước cứ đi lấy nước. Khi thịt đã chín người ta cắm cần vào các ché rượu. Cần cắm rồi người ta làm lễ cầu phúc cho mẹ Dam San. Sáng dậy, người ta lấy rượu, bắt trâu cầu phúc cho vợ chồng Dam San. Nước cúng cầu phúc được đem thoa cho hai người. Hai người ngồi bên nhau chân đạp lên một lười rùi, miệng ngậm cần rượu . Lễ cầu phúc cho hai vợ chồng xong, người ta đem giao của dẫn cưới : voi một con, tớ gái nấu cơm một người, tớ trai làm thức ăn một người. Sau đó H'Âng ra về.*

**H'Âng** ( nói với Dam San ) : O con, ơ con. Con hãy lo nuôi vợ nuôi con, sao cho được sung sướng vui vẻ. Sáng con phải lên rẫy, trưa ở bẫy, sương mai vừa ráo đã đi đó đi đơm. Con chớ có sớm ở nhà cha, trưa ở nhà mẹ, bỏ mặc vợ con một mình ( nói với H'Nhĩ) Ở juk, ơ juk. Nuê còn bé juk hãy đất diu, juk hãy chờ ngày nuê khôn lớn nhé. Chúng tôi về đây.

*Dam San nghĩ một ngày, ngơi một đêm, ở không thêm một chiều một sáng. Bây giờ thì ngày ngày cậu đã đi rẫy làm cỏ, sửa chòi, biết tìm mua chĩnh, mua khăn, biết trả tự do cho nô lệ gái trai. Vì vậy ai ai cũng nói cậu ta đã là một tù trưởng giàu mạnh, đầu đội khăn nhiễu, vai mang nải hoa, như người cậu của cậu ta xưa kia.*

*Năm mới đã đến Dam San mở hội ăn uống linh đình, ăn lợn ăn trâu không ngớt.*

Dam San : ở các em trong làng. Ở các cháu trong nhà. Ở nghìn chim sẻ ở vạn chim ngói. Ở tất cả tôi tớ của ta. Chúng ta hãy mở hội ăn uống vui mừng mùa khô năm mới. Chúng ta hãy làm lễ cáo thần, cáo tổ tiên, cáo linh hồn các tù trưởng xưa cũ. Chúng ta sẽ cúng thần Núi, Thần Nước, Thần trên cao, thần dưới thấp, Thần phía Đông Thần phía Tây. Cầu cho chúng ta luôn luôn khỏe mạnh, năm tháng yên vui. Cầu cho đất đai mãi mãi xanh tươi, sông suối không bao giờ ngừng chảy, mía chuối luôn luôn nảy lộc đâm chồi, không bao giờ bị héo hon vàng lụi. Hãy đem rượu ra không ngớt ! hãy giết trâu bò lợn thien không ngừng! Hãy đánh lên những chĩnh có tiếng ngân vang, những chĩnh có tiếng đồng tiếng bạc, đánh nhẹ cũng vang vọng khắp núi non. Hãy đánh lên cho ở dưới rung lên các cây xà mán. Cho ở trên rung lên các cây xà ngang. Cho khi vượn quên đu cây, ma quỷ quên làm hại người, sóc chuột quên đào hang, rắn hổ rắn mai đều chui lên nằm dài trên mặt đất. Cho hoẵng đứng ngẩn, cho thỏ ngồi ngơ, hươu nai đứng sững sờ không màng nhoai đầu ra ăn cỏ. Cho voi tê giác quên cho con bú. Tất cả chỉ còn biết sướng vui với tiếng chĩnh chạch của H'Nhĩ, Dam San .

23/4/2013 vef

Chia sẻ ebook : <http://downloadsach.com/>

Follow us on Facebook : <https://www.facebook.com/caphebuoitoi>

---

<sup>[1]</sup> *cây pút ải – put mproh : cây trơ ra không dùng được vào việc gì*

<sup>[2]</sup> *Nuê : tục cuê nuê – nói nôi- của Êđê*

<sup>[3]</sup> *Char : ching lớn nhất trong bộ ching knă*

<sup>[4]</sup> *Juk : từ nhân xưng tỏ ý thân mật & trọng nề.*

<sup>[5]</sup> “ *Người rế cái” người phụ nữ lớn tuổi của nhà chú rế*

<sup>[6]</sup> *M'trong phi : ví con voi như trái cà của nhà trời*

<sup>[7]</sup> Anh em kết nghĩa.

<sup>[8]</sup> *chim chút mẹ, cây êdung ,dây mniêng : biểu hiện cho người chủ làng*

<sup>[9]</sup> *Ve jut ve tê : các loại ve rừng*

<sup>[10]</sup> *áo blak răn : áo để phân biệt tù trưởng với người thường.*

<sup>[11]</sup> *nước đục : Một nhánh sông nhỏ chảy ra Srêpok.*

<sup>[12]</sup> *juê , êngai : mối quan hệ chị em tốt đẹp*

<sup>[13]</sup> *Hương nghệ chưa vương : chưa chung chăn gối*

<sup>[14]</sup> *cột kut, cột klao : Các cột dựng ở nhà mồ*

<sup>[15]</sup> *cây klông : biểu hiện của người tù trưởng*

<sup>[16]</sup> *Luật tục Êđê cho phép thuê người làm nuê*